

VEREENIGING
TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.
1877—1878.

Verslag der bijeenkomst van den 31^{en} October 1877.

De VOORZITTER. Met het begin der werkzaamheden in het nieuw vereenigingsjaar heet ik de heeren hartelijk welkom en druk ik den wensch uit, dat de lezingen, even als in vorige jaren, nuttig en belangrijk mogen zijn, en dat de sprekers zich in een talrijke opkomst der leden zullen mogen verheugen.

I. Aan de orde is de ballotage van kandidaten.

Met algemeene stemmen worden tot leden aangenomen de heeren J. Bruce en H. C. A. Necteson, 1^e. luitenants der infanterie, gedetacheerd aan de krijgsschool voor officieren te Breda, en L. A. van der Burgh, kapitein-kwartiermeester te Utrecht.

II. Rekening en verantwoording van het Bestuur over zijn geldelijk beheer, ingevolge art. 24 van het Reglement.

De VOORZITTER doet hieromtrent de volgende mededeeling:

De toestand der kas was op 1 October f 674,95½, benevens 10 certificaten N. W. S. De ontvangsten hebben bedragen f 3032,95, dus te zamen f 3707,90½.

De uitgaven beliepen f 3428,55, zoodat op 1 October 1877 in kas was f 279,35½, benevens 10 certificaten N. W. S. met de renten bedragende f 647,17½.

1877/78.

Deze rekening is nagezien door eene Commissie bestaande uit de heeren Sluiter, Carré en Pape, welke Commissie in het volgende schrijven haar rapport heeft uitgebracht:

Aan het Bestuur der Vereeniging ter beoefening der Krijgswetenschap te 's-Gravenhage.

's Hage, den 10^{en} October 1877.

Bij missive dd. 14 September n°. 1184 uitgenoodigd tot het nazien der rekening van den Penningmeester over het boekjaar 1876/77, hebben de ondergeteekenden de eer mede te deelen, dat zij aan die opdracht hebben voldaan en die rekening met de daarbij behoorende bescheiden en stukken van verantwoording hebben onderzocht en in orde bevonden, weshalve zij voorstellen deze ter décharge van den Penningmeester goed te keuren, en zulks onder dankbetuiging voor de goede zorg door hem bij voortduring aan het finantiëel beheer gewijd.

Blijkens die rekening is het saldo in kas op den eersten dezer maand beneden de som van duizend gulden, zoodat de 2e. alinea van art. 13 van het Reglement over het werkjaar 1877/78 niet van toepassing zal zijn.

De Commissie, bedoeld bij art 24 van het Reglement,

R. A. W. SLUITER.

F. L. CARRÉ, *Kapt.*

C. P. D. PAPE.

De Voorzitter. Ik stel nu voor, ingevolge het advies der Commissie, den Penningmeester te dechargeeren onder dankbetuiging voor zijne goede administratie.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

III. De Voorzitter. Het aantal leden der Vereeniging bedroeg op 1 October van het vorig jaar 1006; in den loop des jaars zijn bijgekomen 46 leden, te samen 1052. Daarentegen hebben wij door overlijden, bedanken en andere redenen verloren 37 leden, zoodat het ledental thans bedraagt 1015. Het aantal is dus toenemend.

IV. Aan de orde is de verkiezing van leden voor het Bestuur, ingevolge art. 16 van het reglement, zijnde de aftredende leden

de heeren W. J. Knoop, Voorzitter, W. Hoogenboom en L. J. W. van Rouveroy.

Tevens moet de verkiezing plaats hebben van leden voor het Bestuur, ingevolge art. 17 van het reglement, in plaats van de heeren F. A. V. W. H. van Tuerenhout, F. de Bas en Jhr. F. de Casembroot, Onder-voorzitter, die als zoodanig hebben bedankt en anders aan de beurt van aftreden zouden zijn geweest, de eerste twee in 1878, de laatste in 1879.

De VOORZITTER. Ik stel voor de benoeming van de zes leden tegelijk te doen plaats hebben.

Dienovereenkomstig besloten zijnde, verzoekt de VOORZITTER de heeren Carré en Perk als stemopnemers te fungeeren.

De uitslag der stemming is, dat worden uitgebracht: op de heeren Knoop, Hoogenboom en Rouveroy ieder 27 stemmen; Jhr. J. D. Six, van het Departement van Koloniën 18; majoor Joost 16, Mr. H. Van der Hoeven 15 stemmen, en op de heeren Sluiter 7, Wichers en Hoyer ieder 6, Carré 5, Pfeiffer, Lutz en Perk ieder 2 stemmen en op de heeren Six en Pape ieder 1 stem.

Mitsdien zijn tot leden van het Bestuur herkozen de heeren Knoop, Hoogenboom en Rouveroy, en gekozen de heeren Six, Joost en Van der Hoeven.

Aan de heeren Joost en Six zal van hunne benoeming worden kennis gegeven. De heer Van der Hoeven, ter vergadering tegenwoordig, verklaart zijne benoeming aan te nemen. Op uitnoodiging des Voorzitters, die hem met zijne benoeming geluk wenscht, neemt de heer Van der Hoeven aan de Bestuurstafel zitting.

De Voorzitter en de heeren Hoogenboom en Rouveroy verklaren ook hunne benoeming aan te nemen.

De Voorzitter dankt de heeren stemopnemers voor de door hen volbrachte taak.

De VOORZITTER. Ingevolge het reglement moet de Voorzitter gekozen worden uit de voltallige Bestuursvergadering. Vermits er nog twee heeren ontbreken en wij niet weten of zij hunne benoeming zullen aannemen, stel ik voor de keuze van een Voorzitter uit te stellen tot de volgende vergadering.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De VOORZITTER: Ik geef thans het woord aan den heer Vee-
gens, tot het voordragen zijner verhandeling.

De heer VEEGENS:

Wie kent niet de van geest en leven tintelende schets, die Schiller in zijn meesterwerk van het kamp van Wallenstein geeft? Een ruw volkje zijn de soldenieren, die de groote veldheer door goede soldij en niet te strenge krijgstucht, gepaard met den luister van zijn naam, heeft bijeengebracht. Vraag hun niet waarom of voor wien zij vechten; zij zouden u uitlachen. Het krijgvoeren is hun handwerk; als de eene aanvoerder hun heden mishaaft, zijn zij morgen voor zijn tegenstander veil. Daar is er een, die bij Gustaaf Adolf in dienst is geweest; maar de tucht was hem daar te streng.

Was war das nicht für ein Placken und Schinden
Bei Gustav, dem Schweden, dem Lenteplager!
Der machte eine Kirch' aus seinem Lager,
Liesz Betstundo halten, des Morgens, gleich
Bei der Reveille und beim Zapfenstreich.
Und wurden wir manchmal ein wenig munter,
Er kanzelt' uns selbst wohl vom Gaul herunter.

Ja, valt een toehoorder in,

Ja, es war ein gottesfürchtiger Herr.

Maar daarbij bleef het niet.

Dürren, die liesz er gar nicht passieren,
Muszten sie gleich zur Kirche führen.

Dat was den spreker al te erg, en dus:

Da lief ich, konnt's nicht ertragen mehr.

Gelukkig waren er andere legers dan dat van den Zweedschen Koning.

So ritt ich hinüber zu den Liguisten,
Sie thäten sich just gegen Magdenburg rüsten.
Ja, das war schon ein ander Ding!
Alles da lustiger, loser ging,
Soff und Spiel und Mädels die Menge!
Wahrhaftig, der Spasx war nicht gering,
Denn der Tilly verstaud sich aufs Kommandieren.

Dem eigenen Körper war er strenge,
 Dem Soldaten liesz er Vieles passieren,
 Und ging's nur nicht aus seiner Kassen,
 Sein Spruch war : leben und leben lassen.

Maar de krijgskans draaide ten laatste Tilly den rug toe.

Da nahm ich Handgeld von den Sachsen,
 Meinte, da müßte mein Glück recht wachsen.

Doch ook hier was de tucht te streng.

Sollten da strenge Mannszucht halten,
 Durften nicht recht als Feinde walten,
 Muszten des Kaisers Schlösser bewachen,
 Viel Umständ' und Complimente machen,
 Führten den Krieg, als wär's nur Scherz,
 Hatten für die Sach' nur ein halbes Herz.

Kortom, ook hier was weinig eer te behalen; gelukkig liet
 juist Wallenstein soldenieren werven. En deze is een veldheer
 naar het hart van onzen soldaat. In zijn kamp:

Da geht Alles nach Kriegessitt',
 Hat Alles 'nen groszen Schnitt,
 Und der Geist, der im ganzen Corps thut leben,
 Reiset gewaltig, wie Windesweben,
 Auch den untersten Reiter mit.
 Da tret' ich auf mit beherztem Schritt,
 Darf über den Bürger kühn wegschreiten,
 Wie der Feldherr über der Fürsten Haupt.
 Es ist hier wie in den alten Zeiten,
 Wo die Klinge noch alles thät bedeuten;
 Da gibt's nur *ein* Vergehn und Verbrechen:
 Der Ordre fürwitzig widersprechen.
 Was nicht verboten ist, ist erlaubt;
 Da fragt Niemand, was Einer glaubt.
 Es gibt nur zwei Ding' überhaupt:
 Was zur Armee gehört und nicht;
 Und nur der Fahne bin ich verpflichtet.

Geen wonder, dat het van zulk een veldheer heet:

— So lange *der* thut walten,
 Denk' ich euch, mein Seel! an kein Entlaufen.

Inderdaad, er werden bijzondere talenten vereischt om zulk
 een troep bijeen te houden. De philosophie van een wacht-

meester maakt het ons duidelijk. Hij vraagt aan een dragonder:

Zum Exempel — Dragoner — sprich:
Aus welchem Vaterland schreibst du dich?

En het antwoord luidt:

Weit aus Hibernien her komm' ich.

Tot twee kurassiers spreekt hij:

Ihr, das weisz ich, seid ein Wallon;
Ihr ein Wälscher. Man hört's am Ton.

Dit is meer dan de eerste kurassier er zelf van weet.

Wer ich bin? ich hab's nie können erfahren:
Sie stahlen mich schon in jungen Jahren.

Een paar anderen blijken uit Buchau, uit Zwitserland, van Wismar te komen. De wachtmeester zelf en een trompetter zijn uit Eger in Boheme. Welnu, vraagt de wachtmeester,

Nun! und wer merkt uns das nun an,
Dasz wir aus Süden und aus Norden
Zusammen geschueit und geblasen worden?
Schn wir nicht aus, wie aus *einem* Span?
Stehn wir nicht gegen den Feind geschlossen,
Recht wie zusammen geleimt und gegossen?
Greifen wir nicht, wie ein Mühlwerk, flink
In einauder, auf Wort und Wink?
Wer hat uns so zusammen geschmiedet,
Dasz ihr uns nimmer unterschiedet?
Kein Andrer soust, als der Wallenstein!

Wellicht zou deze wijsgeerige krijgsheld van de militaire deugden van Wallenstein's leger een minder hoog denkbeeld bekomen hebben, wanneer hij ruim anderhalve eeuw later getuige had kunnen zijn bij voorbeeld van den burgeroorlog van 1793 in de Vendée. Het zij vergund een taferel in herinnering te brengen uit Victor Hugo's *Quatre-vingt-treize*. Een republikeinsch bevelhebber, Gauvain genaamd, is met een troep van twaalfhonderd man bij verrassing een stadje in de Vendée binnengedrongen. Maar de koningsgezinde boeren, ten getale van vijfduizend en onder een bekwaam aanvoerder, beginnen de republikeinen van cene in der haast opgerichte barricade te

beschieten, eerst met geweer-, weldra met kanonvuur. De toestand wordt voor de republikeinen bedenkelijk. Gauvain begrijpt, dat wie niet sterk is, slim moet wezen. Hij geeft het kommando aan zijn luitenant over, en neemt van de negen tamboers, die het legertje rijk is, een zevental mede. Voorts roept hij een bataljon op om hem te vergezellen. Twaalf man, waaronder een sergeant, komen te voorschijn. „Ik vraag om het geheele bataljon,” zegt Gauvain. „Het is present,” antwoordt de sergeant. Twaalf man zijn inderdaad alles wat van het bataljon is overgebleven. Zij en de zeven tamboers volgen den bevelhebber, die last geeft de geweren met stroo te omwinden opdat men ze niet zal hooren kletteren, en de manschappen beveelt hun schoenen uit te trekken. Het laatste bevel is overbodig. „Wij hebben geen schoenen,” merkt de sergeant op. Gauvain kent den weg; hij geleidt de manschappen door een verlaten deel van het stadje tot in den rug van den vijand, waar geen verschansing is gemaakt. Weldra staat hij met zijn negentien man achter de vijfduizend Vendeërs. Men stelt zich in slagorde, en in een oogenblik van stilte kommandeert Gauvain met luider stem: „Tweehonderd man rechts, tweehonderd man links, al de rest in het centrum!” De twaalf geweren geven vuur en de zeven tamboers roffelen ten aanval. Gauvain kommandeert een charge met de bajonet — en de vijfduizend boeren, in de verbeelding gebracht dat zij een vijandelijk leger in den rug hebben, slaan op de vlucht en laten den republikeinen het terrein.

Een andere episode. Gauvain heeft met zijn klein leger wonderen gedaan. Hij heeft de Vendeërs uit al hun schuilhoeken verdreven en de overwinning aan de vaan der republiek geketend. Een van de hoofden der opstandelingen, de markies de Lantenac, een aanvoerder meer dan een leger waard, is met enkele manschappen door hem belegerd in een ouden feodalen toren, doch is er in geslaagd te ontvluchten. Een van de belegerden steekt den toren in brand. Boven in den toren bevinden zich drie onschuldige kinderen, die groot gevaar loopen van in de vlammen om te komen. De markies de Lantenac, door een hartverscheurenden kreet der moeder opmerkzaam ge-

maakt, keert terug om de kinderen te redden, hetgeen hem gelukt maar in de handen der republikeinen doet vallen. Zijn lot is niet twijfelachtig. De commissaris van het *comité de salut public*, Cimourdain genaamd, schrijft aan zijne lasthebbers: „Lantenac is gevangen genomen. Hij zal morgen worden terechtgesteld.” Maar Gauvain kan niet verdragen dat de edele daad van den markies, die vóórdat hij de kinderen redde reeds in veiligheid was, hem het leven zal kosten, doet hem ontsnappen, en stelt zich zelf in handen van den kriegsraad. Cimourdain, die den kriegsraad presideert, kent slechts ééne gedachte: de Republiek, en slechts één gevoel: innige gehechtheid aan Gauvain, dien hij heeft opgevoed en met zijn geest bezielde. Zijne stem spreekt het door Gauvain zelf noodzakelijk genoemde doodvonnis over dezen uit. Daarin ziet hij zijn plicht; zijn recht acht hij, den geliefden kweekeling niet te overleven. In het bijzijn van Cimourdain en van het leger, dat den commissaris te vergeefs om genade voor den geliefden aanvoerder smeekt, valt het hoofd van Gauvain onder de guillotine, en tegelijk valt het pistoolschot, waarmede Cimourdain een einde aan zijn eigen leven maakt.

Deze tafereelen uit de legerkampen van Wallenstein en van de Fransche republikeinen van 1793 zijn verlicht, maar niettemin uit het leven gegrepen. De wereld, waarin Schiller, en die, waarin Victor Hugo ons verplaatst, zij hebben niets met elkander gemeen dan den naam. De troepen van den grooten veldheer uit den dertigjarigen oorlog vormen een leger, evenals die van de Fransche republiek; maar hier houdt de gelijkenis op. Ginds ziet men een hoop uit alle oorden der wereld bijeengeraapte soldanieren, die het oorlogvoeren als een handwerk beoefenen, wien de zaak, waarvoor zij strijden, zoo al niet geheel onbekend dan toch volkomen onverschillig is, wier levensdoel niet boven wijn en spel en vrouwen reikt, wier ideaal de veldheer het best vervult, die hen in het plegen van gewelddaden jegens den burger de meest volledige vrijheid laat, en die even goed heden voor den eenen als morgen voor den anderen bevelhebber veil zijn. Hier ontmoet men eene groep gewapende burgers, bijeengebracht door

den plicht om hun gemeenschappelijk vaderland te verdedigen, gloeiende van geestdrift voor de heilige zaak die de kracht van hun arm behoeft, vol liefde voor den aanvoerder die hen ter overwinning voert, zonder morren onderworpen aan de onverbiddelijkste krijgstucht, blijmoedig de grootste ontberingen verdragende, en uit hun plichtgevoel de kracht puttende tot daden van schier ongeloofelijken heldenmoed. Een treffend contrast, niet waar? Toch laat het zich gemakkelijk samenvatten in één enkel woord: ginds heeft men met een leger van geworven soldaten, hier met een volksleger te doen. Ziedaar de beide polen op het gebied der legervorming, tusschen welke de nienwere geschiedenis van ons werelddeel zich beweegt. Na den val van het leenstelsel en de ontdekking der nieuwe wereld worden de geworven legers algemeen. Tot de Fransche revolutie toe blijft dit stelsel van legervorming, nu eens zuiver toegepast, dan weder met vreemde elementen vermengd, het heerschende. De Fransche revolutie vertoont een korten tijd het schouwspel van een volksleger. Maar weldra ontwikkelt zich in Frankrijk een nieuw stelsel, dat der conscriptielegers, dat gedurende het eerste keizerrijk bijna algemeen in Europa wordt aangenomen. Alleen Pruisen maakt eene uitzondering, en neemt, na zijne vernedering door de wapenen van den eersten Napoleon, in het begin dezer eeuw het initiatief tot het stelsel der volkslegers, dat echter eerst in onzen tijd in Europa meer algemeen is geworden en naar menschelijke berekening ongetwijfeld het stelsel der naaste toekomst is.

De geschiedenis van deze stelsels loopt evenwijdig met die der maatschappij waaruit zij zich hebben ontwikkeld. Het is niet toevallig, dat in de zestiende eeuw het stelsel der geworven legers, in het laatst der achttiende eeuw dat der conscriptielegers, in onzen tijd dat der volkslegers zich heeft gevormd of nog bezig is zich te vormen. Elk dezer stelsels beantwoordt aan de behoefte der maatschappij waarin het optreedt. De geworven legers zijn die van het absolutisme, de conscriptielegers die van de heerschappij der bourgeoisie, de volkslegers die der democratie. De staatkundige en maatschappelijke toestanden der zeventiende en achttiende eeuw vereischten legers, door werving bijeenge-

bracht; voor de heerschappij der bourgeoisie, gelijk zij zich in de meeste landen van Europa uit de Fransche revolutie heeft ontwikkeld, past het conscriptieleger beter dan eenig ander; en de democratie verdraagt geen ander dan het volksleger. Op dezen regel bestaat intusschen eene belangrijke uitzondering. Volken namelijk, voor welke de handel het alles beheerschende middel van bestaan is, blijven gewoonlijk langen tijd voorliefde voor het stelsel der werving bewaren. Het Engelsche volk, dat in zoo menig opzicht aan de spits der beschaving staat maar tegelijk op zoo menig gebied achterlijk is gebleven, levert hiervan een treffend voorbeeld op. Een beknopte beschouwing van de genoemde stelsels van legervorming, in 't bijzonder van die waarmede onze eeuw voornamelijk heeft te rekenen, in verband met de maatschappelijke toestanden waaraan zij beantwoorden, moge den gestelden regel nader toelichten.

Vooraf een enkel woord over de stelsels van legervorming, die zich in de vroegste ontwikkeling der maatschappij vertoonen. Bij de volksstammen, die nog min of meer een zwervend leven leiden en wier nijverheid zich niet verder uitstrekt dan tot jacht en visscherij, hoogstens een weinig veeteelt, kan men eigenlijk niet van eene stelselmatige legervorming spreken. Hier is ieder vrij man tevens soldaat, is de volksvergadering tegelijk het leger, en bestaat nog geen scheiding tusschen staatsregeling en legerorganisatie. De verdeeling van den arbeid is nog in haar eerste begin, kunsten en wetenschappen zijn nog zoo goed als onbekend, geest en gemoed zijn nog weinig ontwikkeld. De oorlog is het normaal bestaan dezer stammen. Nu eens tot het behalen van buit, dan weder, en dit voornamelijk wanneer de beschaving reeds eenige vorderingen bij hen heeft gemaakt, tot het verkrijgen van vaste woonplaatsen, werpen zij zich met frissche kracht op oude staten, welker verouderde beschaving de felheid van hun aanval slechts zelden lang vermag te weerstaan. Op den duur moet aan deze barbaren eene plaats in de reeds gevestigde maatschappij worden afgestaan.

Maar de onderworpen volken blijven niet in gebreke hun invloed op de overwinnaars uit te oefenen. De beschaving breekt zich van lieverlede ook bij hen baan. Zij vindt haar voornaamsten

hefboom in de vaste woonplaatsen, die meer en meer het zwerfend leven uit de eerste periode van ontwikkeling vervangen. Langzamerhand begint de beoefening van de kunsten des vredes. De landbouw komt in aanzien. Uit het vermeerderd bezit ontwikkelt zich eenige nijverheid. Allengs wordt een hooger verstandelijk en zedelijk peil bereikt. De verdeeling van den arbeid neemt grooter proportiën aan. Dientengevolge ontstaan bij de tot volken uitgebreide stammen verschillende standen of kasten. Alleen de heerschende klasse, uit groote grondbezitters of patriciërs bestaande, voert de wapenen, niet langer om op uitgebreide zwerftochten nieuwe staten te grondvesten, maar om het verkregen bezit en de verworven beschaving te beschermen. Deze periode is de helden eeuw, de riddertijd. De behoefte der zwakken aan bescherming tegen de machtigen geeft het aanzijn aan het leenstelsel. De kunsten des vredes staan achter bij het edel handwerk der wapenen. De lagere klassen zijn van den krijgsdienst uitgesloten; de bewoners der onderworpen gewesten en de zwakken worden onvrijen of somtijds slaven.

Na verloop van eenige eeuwen is de beschaving toegenomen en de lust tot oorlogvoeren verminderd of wel de krijg naar verre gewesten of koloniën verplaatst. Het bezit der aristocratie heeft zich uitgebreid, en de vereeniging van krijgsdienst en grondbezit is moeilijk geworden. De ruilhandel heeft voor geldhandel plaats gemaakt, en de vermeerderde nationale rijkdom laat heffing van belastingen toe. Grootere staten hebben zich gevormd, en bij de regeeringen is het bewustzijn ontwaakt, dat verschaffing van rechtszekerheid naar binnen en naar buiten het hoofddoel van den staat is. Het leenstelsel is in verval geraakt, en de functiën, die de soeverein tot dusver met den adel en de geestelijkheid deelde, zijn meer en meer in zijne handen geconcentreerd. Het praeventief beginsel voor den werkring van den staat vindt telkens nieuwe toepassingen. Vaste rechterlijke colleges nemen de plaats in van omgaande rechters, politie die van accidenteele werkzaamheden tot bewaring der rust, diplomatie die van tijdelijke buitenlandsche zendingen. Zoo doet zich ook de behoefte gevoelen aan staande legers in

stede van te wapen geroepen vazallen. De toegenomen bevolking levert overvloed van manschappen, die, door geldelijke belooning en het uitzicht op buit en een avontuurlijk leven aangelokt, tot dienstneming bereid zijn. Behoorlijk geoefend, vormen zij legers, die de strijdkrachten van het leenstelsel technisch verre overtreffen, maar uit een maatschappelijk en zedelijk oogpunt evenver daar beneden staan. De krijgstucht laat in deze legers weldra alles te wenschen over. Eerbied voor het leven en de eigendommen van vreedzame burgers is bij deze soldaten niet te vinden. Bandeloosheid in plaats van tucht kenmerkt den militairen stand.

In deze periode kan zich het leger tegenover de maatschappij in tweërlei richting ontwikkelen. Het kan zich onder bekwame aanvoorders zoozeer op den voorgrond plaatsen, dat het burgerlijk gezag voor het militaire wijkt. Alsdan verslindt het onderhoud van het leger weldra een onevenredig deel van het nationaal inkomen. Handel en industrie beginnen te kwijnen. De productie vermindert en de ongelijkheid in de verdeeling van den maatschappelijken rijkdom verergert. Er vormt zich een soldatenheerschappij. Soldaten beheerschen niet alleen de troonopvolging, maar doen vorsten, die hun niet naar de oogen zien, voor meer gevallen heerschers plaats maken. Een algemeene verbastering en ontzenuwing in alle klassen der maatschappij maakt den staat rijp voor den ondergang. Deze noodlottige gang van zaken doet zich in de oudheid meermalen voor. Bekend is de heerschappij der Praetorianen in het oude Rome. Ook in de nieuwere geschiedenis vindt men hier en daar sporen van dergelijk militarisme.

Maar over het algemeen was de ontwikkeling van het leger onder het *ancien régime* eene andere. De absolute monarchie toonde zich in den regel sterker dan haar werktuig. Wel verre van heerschappij te voeren en de vorsten aan zich te onderwerpen, daalde de militair tot een zeer laag standpunt af. De aanvoorders bleven tot de hoogere klassen der maatschappij behooren; maar voor het overige verdwenen de bezittende en ontwikkelde klassen geheel uit de legers. De gemeene soldaat werd uitsluitend geworven uit de onderste lagen der bevolking.

Buitenlandsch gespuis maakte een aanzienlijk percentage van het leger uit. De militaire stand geraakte in de diepste minachting. De geringste soort van maatschappelijken arbeid werd hooger geschat dan het soldatenhandwerk. Gruwzame en ont-eerende straffen waren op overtredingen der krijgswetten gesteld. De Zwitsers, de Italiaansche „Condottieri” en de Duitsche „Landsknechte” verkochten hunne diensten aan ieder, die hen betaalde. Ja, de soldaat zelf werd eene koopwaar. Duitsche regimenten werden verkocht om in verre gewesten oorlog te voeren; een Keursaksisch vorst ruilde een troep soldaten voor een paar porceleinen vazen. Het oorlogvoeren werd uitsluitend een geldquaestie. Terecht zeide Montecuculi: om krijg te voeren zijn drie zaken noodig: geld, nog eens geld, en ten derden male geld. De Nederlandsche Vereenigde Provinciën konden een tijdlang, ondanks haar geringe bevolking, een der eerste militaire machten van Europa zijn. De zeemogendheden, Engeland en de Nederlanden, deden door haar subsidiën in geheel Europa legers uit den grond verrijzen.

Deze toestand past volkomen in het regeerstelsel der absolute monarchie. Sedert den val van het leenstelsel was in de meeste landen schier elke mogelijkheid van weerstand tegen den wil van den vorst opgeheven. Hij werd beschouwd als de genoegzaam onfeilbare vertegenwoordiger Gods op aarde. Zijn recht van belastingheffing, in de Middeleeuwen door de toestemming der landsstenden beperkt, vond nog slechts in het vermogen der onderdanen eene grens. Het aanwerven en onderhouden van een groot leger was niet de slechtste bestemming, die aan 'slands penningen kon worden gegeven. Niet zelden koos het vorstelijk welbehagen erger wijzen van geldbelegging dan deze. Het geworven leger nu was een blind werktuig in 's vorsten hand. Het kon evengoed tegen oproerige onderdanen als tegen buitenland-sche vijanden worden gebezigd. Gemeenschapsgevoel tegenover de ingezetenen van het eigen land bezielde de uit alle hemelstroken bijeengebrachte soldenieren niet. Een gevoel van weerszin om tegen broeders ten strijde te trekken, met moeite door een diep besef van noodzakelijkheid overwonnen, gelijk in onze dagen bij den eersten strijd om de Duitsche eenheid werd waargeno-

men, was onder het *ancien régime* niet denkbaar. De diplomaten van de zestiende tot de achttiende eeuw hadden met alles eerder rekening te houden, dan met de gevoelens der soldaten, die zij tegenover elkander konden plaatsen. Werkstakingen ter zake van onbetaalde soldij, bij voorkeur in het gezicht van den vijand ondernomen, waren het eenig voorwerp hunner bezorgdheid. Maar was de buidel gevuld, zoo kon men zeker zijn dat de soldaten op kommando zouden neersabelen wie tegenover hen stonden. Voor de absolute monarchen kon het niet gemakkelijker; en het is dan ook geenszins toevallig, dat de opkomst der staande legers uit geworven soldaten samenvalt met het einde van het leenstelsel en met het begin der absolute monarchie. De koningen bij Gods genade en de uitvoerders van hun souvereinen wil completeerden elkander. Hoe lager het peil der zedelijkheid van den soldaat stond en hoe dieper de minachting was, waarmede hij in de burgermaatschappij werd bejegend, des te beter leende hij zich voor de executie der hooge werken van den oppermachtigen gebieder.

Bij de volken, die zich hoofdzakelijk met den handel ophielden, schiepen andere oorzaken eene gelijke behoefte aan geworven en blindelings aan de machthebbers gehoorzamende legers. Handelsstaten hebben dikwijls slechts over een klein grondgebied te beschikken. De bevolking pleegt er dicht opeengehoopt te zijn. Maar er is ook groote behoefte aan handen voor de werken des vredes. Voor militaire doeleinden blijven dus niet veel armen beschikbaar. Voorts wordt er veel geld verdiend, en hangt de achting, die ieder burger geniet, grootendeels van het bedrag zijner inkomsten af. Militairen kunnen dus bij deze volken bezwaarlijk in hooge achting staan. De heerschende geldaristocratiën behoeven intusschen eene gewapende macht, zoowel tot verdediging van den staat tegen buitenlandsche vijanden als tot het voeren van oorlogen in overzeesche gewesten; en bepaaldelijk dat laatste doel vereischt eene wapenmacht, wier zedelijkheid een niet zeer hoog peil heeft bereikt. Het stelsel der geworven legers komt derhalve aan de heerschende klassen in deze staten niet minder te stade, dan aan den vorst in de absolute monarchie. De ruime geldmiddelen, waarover zij in den regel kun-

nen beschikken, stellen haar in staat uitgebreide legers te onderhouden; en de blinde gehoorzaamheid van deze legers is vooral voor de koloniale oorlogen een onmisbare eigenschap. Van daar dat men de geworven legers in de Oudheid in Carthago, in de Middeleeuwen in Venetië, Genua, Pisa, in den nieuweren tijd in de Nederlanden en tot in de nieuwste tijden in Engeland aantreft.

Met de samenstelling der legers hing de krijgskunst van het *ancien régime* ten nauwste samen. Het behoud van het financieel zoo kostbaar eigen leger moest in de toenmalige oorlogen noodzakelijk op den voorgrond staan. Van daar de groote waarde, die men aan de vestingen hechtte. Gedekt door eene of meer versterkte plaatsen, behoefde men zelfs in geval eener nederlaag in een veldslag geene algeheele vernietiging van het eigen leger te duchten. Men verwijderde zich daarom niet gemakkelijk ver van zijne versterkingen, en groote en snelle marschen behoorden tot de zeldzaamheden. De inneming van eene vijandelijke vesting was eene der grootste overwinningen die men zich kon voorstellen. Men ontnam daardoor aan het vijandelijk leger een gewichtige basis van operatiën, en zag het eigen leger gewoonlijk vermeederen met het grootste gedeelte der bezetting, die meestal aan dienstneming bij den vijand boven krijgsgewoenschap de voorkeur gaf. Vernietiging van het vijandelijk leger in een slag in het open veld was in de tweede plaats doel van den krijg. Maar men nam niet licht een slag aan, wanneer men zich niet vooraf van eene stelling verzekerd had, die eene overwinning hoogst waarschijnlijk maakte en in geval eener nederlaag een veiligen terugtocht openliet. Vandaar eene aanschakeling van meer of minder kunstige marschen en contramarschen, waaraan niet zelden een geheele veldtocht werd besteed, zonder dat eenigszins belangrijke resultaten verkregen werden. In den winter vocht men niet; waren eenmaal de winterkwartieren betrokken, dan bleef de voortzetting van den veldtocht tot het volgend seizoen verschoven. Ook verwijderde men zich nimmer ver van de magazijnen, die men wegens de onvoldoende transportmiddelen op niet te groote afstanden van elkander moest oprichten. De bezetting van gedeelten van het

vijandelijk land, of die van gedeelten van het eigen land door den vijand, was eene omstandigheid die op het resultaat van den oorlog betrekkelijk weinig invloed uitoefende. Alleen in zover kwam zij daarvoor in aanmerking, als door de bezetting van vijandelijk land gelegenheid tot brandschatting werd verkregen en de vijand belet werd uit de bezette streken inkomsten te trekken, terwijl het omgekeerde geschiedde wanneer de vijand een deel van het eigen land bezette. In den zevenjarigen oorlog is Frederik de Groote begonnen met de verovering van een vijandelijk gewest, en heeft hij nu en dan niet veel meer grondgebied bezeten dan zijne legers bezet hielden, zonder dat het een of het ander op den loop van den krijg overwegenden invloed had. In één woord, de geworven legers gaven het aanzijn aan die uiterst omzichtige en langzame krijgskunst, die in den tijd der Fransche revolutie tegen eene nieuwere tactiek in geenen deele opgewassen bleek.

Over het stelsel der geworven legers moet het oordeel in onzen tijd hoogst ongunstig luiden. De oudere staathuishoudkundigen, die met het oog op het beginsel der verdeeling van den arbeid voor dat stelsel niet ongunstig gestemd zijn, verliezen uit het oog dat de oorlog iets anders en iets meer is dan een handwerk. De soldaat, die in den krijg alleen een beroep ziet waarmede hij zijn bestaan kan verdienen, wordt noodzakelijk een weinig verheven en in vele gevallen hoogst gevaarlijk blind werktuig in handen van dengene die hem betaalt. Aanwerving van soldaten geschiedt meestal slechts langzaam en met aanwending van allerlei onzedelijke middelen; juist wanneer aan soldaten de grootste behoefte bestaat, bij het naderen van een oorlog, is de lust om dienst te nemen, althans bij de beste elementen die voor geworven legers beschikbaar zijn, het geringst. Voor een groot gedeelte bestaan die legers overigens uit het uitschot vooral der stedelijke bevolking. Ziekten en desertie zijn daarbij zeer veelvuldig. De kostbaarheid van het stelsel is eindelijk zoo groot, dat het zelfs onder het *ancien régime* en onder de oude krijgskunst niet onvermengd kon worden toegepast, en bij de tegenwoordige ontwikkeling der krijgskunst volkomen onuitvoerbaar ware.

Tijdens den dertigjarigen oorlog werden de legers uitsluitend door werving bijeengebracht; maar in lateren tijd bleek dit middel van legervorming op zich zelf onvoldoende. Terwijl men aan den eenen kant aan de legers een eenigszins meer nationaal karakter trachtte te geven door het dienstnemen in vreemde landen te verbieden, zag men zich aan de andere zijde genoodzaakt tot de invoering eener militie, die, hoewel op kleine schaal en vrij gebrekkig, toch aan een gedeelte der ingezetenen eene verplichting tot militairen dienst oplegde. De Constitueerende Vergadering der Fransche revolutie oordeelde deze verplichting evenwel te zeer in strijd met de vrijheid en sprak het beginsel uit, dat het leger uitsluitend uit vrijwilligers zoude worden samengesteld. Doch toen het monarchaal Europa tegen het revolutionaire Frankrijk ten strijde toog en het gezag in Frankrijk uit de handen der burgerij in die van het volk overging, bleek dit beginsel onhoudbaar. De *levée en masse* van 1793 bracht het eerste volksleger van den nieuweren tijd op de been. De tijden waren evenwel voor deze instelling nog niet rijp. De algemeene weerplicht overleefde de heerschappij der lagere klassen in Frankrijk slechts korten tijd. Toen het gezag weder in de handen der burgerij was overgegaan, herinnerde deze zich spoedig hoe onder de Romeinsche keizers de verplichting tot den krijgsdienst tegen een schadevergoeding in geld aan den monarch kon worden afgekocht, en terwijl de algemeene weerplicht in theorie als juist erkend bleef, werd nog vóór het einde der achttiende eeuw een regeling ingevoerd, waaronder niemand, die een plaatsvervanger kon betalen, persoonlijk behoefde te dienen. Dit beginsel bleef, onder zeer uiteenlopende toepassingen, gedurende het eerste Keizerrijk en de latere regeeringen tot op onze dagen in Frankrijk gelden. De algemeene weerplicht, beperkt door loskoop, plaatsvervanging of nommerverwisseling, werd spoedig in de meeste landen van Europa ingevoerd en verkreeg den naam van het conscriptie-stelsel. Wel is waar werd oorspronkelijk onder de conscriptie een regeling verstaan, volgens welke elk burger tot het praesteeren van persoonlijken militairen dienst verplicht was, maar de staat niet meer diensten vergde dan hij behoefde en de overige burgers vrijstelde, in tegenstelling van het stel-

sel, waaronder ieder zonder uitzondering werkelijken militairen dienst te verrichten had. Maar het spraakgebruik heeft aan de conscriptie de eerstgemelde beteekenis toegekend van algemeenen weerplicht met bevoegdheid tot plaatsvervanging of loskoop, en in dien zin wordt het woord ook hier gebruikt.

De conscriptie-legers onderscheiden zich van de geworven legers door hun nationaal karakter. Buitenlandsche elementen worden daarin niet aangetroffen. Maar evenmin als de geworven legers vertoonen zij een beeld der natie of bevatten zij alle elementen waaruit de natie is samengesteld. Als gemeene soldaten dienen in de conscriptie-legers alleen onbemiddelden. De bemiddelde en beschaafde klassen zijn daarin nitsluitend als officieren werkzaam. Wie onder hen niet den militairen stand als zijn levensdoel gekozen heeft, ontslaat zich door het stellen van een plaatsvervanger van den dienst. Bevelenden en gehoorzamenden zijn in het conscriptie-leger twee volkomen van elkander gescheiden elementen. Dit leger kan op het staatkundig leven der natie geen invloed uitoefenen. Immers de gemeene soldaat, van midelen onthloot en meestal zeer weinig ontwikkeld, heeft in het staatkundige geene stem; en de buitenlandsche politiek der staten met conscriptie-legers is dan ook gewoonlijk uitsluitend op de behoeften der hoogere klassen gericht. Het geld is in dit leger wel niet zoozeer het alles beheerschend element als in het geworven leger, maar toch een hoogst belangrijke factor. De onbemiddelde soldaat moet betaald worden, en voor den plaatsvervanger van professie, een soortgelijk wezen als de geworven soldaat, is natuurlijk het geld hoofdzaak. Deze plaatsvervanger, door zijn ondervinding een zeer invloedrijk element, beheerscht gewoonlijk den geest van het geheele leger. De gewone milicien stelt zich veelal hem tot voorbeeld, tot niet geringe schade voor zijn geestelijke en zedelijke ontwikkeling. Het conscriptie-leger moge zedelijk eenigszins hooger staan dan het geworven leger: bijzonder groot is het verschil tusschen beide in dit opzicht niet.

De conscriptie-legers strooken geheel met de staatkundige en maatschappelijke toestanden, die gedurende de eerste helft der negentiende eeuw in de meeste landen van Europa werden aan-

getroffen. Van daar dat zij na den val van den eersten Napoleon, ten spijt van de reactie tegen de Napoleontische denkbeelden, waarvan zij deel uitmaakten, met eenige wijziging overal behouden bleven. Wij zien in dit tijdvak overal de bourgeoisie ten troon verheven. De monarchie, hier wat meer, ginds wat minder beperkt, heeft over het geheel haar absoluut karakter verloren. Alom heeft eene volksvertegenwoordiging aandeel in of althans toezicht en invloed op de regeering erlangd. Uiteenloopende kiesstelsels stemmen daarin overeen, dat zij aan de onbemiddelde klassen elk aandeel in het staatsbestuur ontnemen en daarentegen aan de gegoede burgerij grooten invloed toekennen. De belangen van kapitalisten, industriëelen en kooplieden worden door de parlementen met voorliefde behartigd. Deze klassen der bevolking, aan den eenen kant uiterst afkeurig van despotisme, althans voor zoover het boven haar staat en jegens haar wordt uitgeoefend, zijn aan den anderen kant zeer weinig martiaal; de militaire dienst ware in lijnrechten strijd met haar gewoonten en aspiratiën. De geworven legers, willooze werktuigen in handen van een alleenheerscher, vallen over het geheel evenmin in haar geest als werkelijke volkslegers, waarvan zij zelf deel zouden uitmaken. Tegen de conscriptie-legers, middeling tusschen beide uitersten, bestaat echter bij haar, wanneer zij eenmaal de noodzakelijkheid van legers moeten erkennen, geen overwegend bezwaar. Van deze uit den boezem der natie voortgekomen macht, die voor het grootste gedeelte is samengesteld uit personen, voor wie de krijgsdienst een last in plaats van een broodwinning is, meenen zij, terecht of te onrecht, geen aanranding harer vrijheid of maatschappelijke voorrechten te moeten duchten. En een betrekkelijk geringe uitgaaf volstaat om haar te bevrijden van actieve deelneming aan 's lands verdediging, schijnbaar althans zonder verwaarloozing van den plicht om de wapenen te dragen tot handhaving der onafhankelijkheid van den staat en tot beveiliging van zijn grondgebied.

De oeconomische wetenschap, gelijk zij gedurende geruimen tijd schier bij uitsluiting werd opgevat, is in dit opzicht geheel op de hand der bourgeoisie, en stelt wel is waar de vrijwillige dienstdiening als het beste beginsel van legervorming

op den voorgrond, maar verkiest, nu dit beginsel eenmaal niet voor uitsluitende toepassing vatbaar is, het conscriptie-leger verreweg boven het volksleger. Volgens haar is het verbod der plaatsvervanging eene ongewenschte inbreuk van den Staat op de vrije werking der maatschappelijke krachten. Aangenomen, zoo redeneert zij, dat vrijwillige dienstneming onvoldoende is om de veiligheid van den Staat te verzekeren, en dat verplichte krijgsdienst daartoe wordt vereischt; welk belang heeft dan nog de Staat om overeenkomsten onmogelijk te maken, ten gevolge waarvan de eene burger in plaats van den anderen hem de diensten praesteert welke hij behoeft? De maatschappelijke arbeid van den een heeft immers veel grooter waarde dan die van den ander. De een is hoofd eener fabriek of van eene handelszaak, huisvader en kostwinner van een gezin, en kan in de burgerlijke maatschappij ook niet tijdelijk gemist of vervangen worden; de ander heeft nog geen beroep gekozen of verricht arbeid dien ieder ander van hem kan overnemen, staat op zich zelf en heeft voor niemand te zorgen; zou het geen schadelijke onrechtvaardigheid zijn, wanneer de eerste door het lot tot militairen dienst verplicht en de tweede daarvan vrijgesteld werd, hun niet te veroorloven met elkander eene overeenkomst aan te gaan, krachtens welke de tweede in de plaats van den eerste zal dienen? Hier vindt men een kind van welgestelde ouders, zwak van gezondheid, wekelijks opgevoed, en buiten staat om zonder groot nadeel voor zijn lichamelijk en geestelijk welzijn de ontberingen en vermoeienissen van den militairen dienst te verduren; ginds wenscht een forsche en voor den dienst als geboren zoon van arme ouders niets liever dan dezen een klein kapitaal te kunnen verschaffen, dat hun een machtige hefboom zal kunnen zijn om tot grooteren welstand te geraken; waartoe, wanneer gene voor den dienst is aangewezen en deze daarvan vrijgesteld, hun verboden om door vrijwillige ruiling den een van een groot ongerief te ontheffen en den ander een hoog gewaardeerd voordeel te brengen? De Staat bemoeie zich met deze vrije overeenkomsten niet; zijn inmenging ten deze kan slechts schadelijk werken; *laissez faire, laissez passer*.

Deze redeneering staat of valt met die opvatting der oecono-

mische wetenschap, die den mensch leert beschouwen als bij uitsluiting gedreven door het eigenbelang, en elke beperking van den vrijen arbeid en de vrije mededinging in beginsel verwerpt. Ter beoordeeling van hare waarde zal het derhalve noodig zijn aan te toonen, in hoever deze wetenschappelijke leer eenzijdig is, hetgeen het best kan geschieden, door aan de wording der oeconomische wetenschap kortelijk te herinneren.

Het laatste gedeelte der achttiende eeuw was in Engeland een tijdvak van buitengewone ontwikkeling op het gebied der nijverheid. Een reeks van vernuftige uitvindingen, gepaard met de toepassing der stoomkracht op velerlei gebied, deed de productie vertienvoudigen en schonk het aanzijn aan de moderne industrie. De algeheele omkeer in den oeconomischen toestand der natie, die hiervan het gevolg moest zijn, kon niet nalaten de aandacht van een zoo nauwlettend en scherpzinnig waarnemer als Adam Smith te trekken. De immer rookende schoorsteenen der fabrieken ketenden zijn wijsgeerigen blik aan den arbeid als de immer vloeiende bron der productie en van de welvaart der volken. Zijn groot werk stelde de waarde van den arbeid en de schadelijke werking van het streven der regeeringen, om door beschermende wetten en verbodsbepalingen de nijverheid kunstmatig in een bepaalde richting te leiden, in het helderste licht. Bij gebreke van de noodige statistieke gegevens om de wetten der maatschappelijke welvaart langs den inductieven weg te vinden, moest hij bij zijn onderzoek de deductieve methode volgen. Door hetgeen hij rondom zich zag op de machtige werking van het eigenbelang als drijfveer van maatschappelijken vooruitgang bijzonder opmerkzaam geworden, paste hij eene logische kunstgreep toe, die in de wiskunde groote resultaten heeft opgeleverd. De meetkundige heeft te arbeiden met lijnen, die in werkelijkheid altijd minstens twee afmetingen hebben, lengte en breedte. Om evenwel de oplossing der voorkomende vraagstukken te vergemakkelijken, neemt hij aan dat eene lijn geene breedte maar alleen lengte heeft. Hij weet dat deze onderstelling onjuist is, en dat de resultaten, die hij aldus redeneerende verkrijgt, alleen op ideale lijnen zonder breedte toepasselijk zijn; maar desniettemin zijn de ab-

stracte lijnen, die hij zich denkt, hem bij de beoefening zijner wetenschap van het grootste nut. Soortgelijke abstractie paste Adam Smith bij zijn onderzoek naar de wetten der maatschappelijke welvaart toe. Hij stelde zich den mensch voor met slechts ééne drijfveer, het eigenbelang, met slechts één doel, het najagen van rijkdom. Alle overige drijfveeren en doeleinden dacht hij weg (1), evenals de meetkundige de breedte eener lijn wegdenkt. Op den grondslag van dezen abstracten mensch bouwde hij de wetenschap op. Hij leerde dat de voorspoed van een land afhankelijk is van het bedrag van zijn kapitaal, dat kapitaal is bespaarde rijkdom, en dat de zucht tot sparen een gevolg is van de zucht der menschen om hunnen toestand te verbeteren. Dit streven verzekert den vooruitgang der maatschappij; wie voor zich zelf werkt, bevordert ook zonder het te willen tevens het welzijn van anderen. Men late dus aan het eigenbelang zijn onbelemmerden loop, en onder den invloed der vrije mededinging zal het vermeerdering van productie, toeneming van rijkdom en verhooging van welvaart voor het menschelijk geslacht teweegbrengen.

De oeconomische beginselen, door Adam Smith gepredikt, waren een machtige hefboom van den vooruitgang. Door tal van navolgers van den uitnemenden denker verkondigd en eerlang in het bewustzijn des volks en in de kabinetten der regeeringen doorgedrongen, brachten zij van lieverlede teweeg dat aan de schadelijke inmenging van het staatsgezag in handel en nijverheid een einde kwam. De staatslieden zagen in, dat de verschillende vormen der protectie gewoonlijk slechts dienen om den handel in zijn vlucht te kortwieken en de industrie in slaap te wiegen, en dat het eigenbelang van kooplieden en nijvereren hun oneindig beter de wegen wijst, langs welke voordeel te behalen is, dan de meest verlichte regeering dit vermag te doen. De vrije concurrentie werd meer en meer gehuldigd, onthouding werd het groote regeeringsbeginsel, en handel en nijverheid namen een te voren nooit gekende vaart.

(1) Zijne "*Theory of moral Sentiments*" leert, dat hij die andere drijfveeren daarom nog niet miskeude. Het vermoeden is echter geoorloofd, dat sommige zijner navolgers slechts één zijner beide werken hadden gelezen.

Maar onder het aanschouwen van deze zegenrijke gevolgen der toepassing van Adam Smith's beginselen op een gebied, waar inderdaad het eigenbelang de éénige drijfveer der menschelijke daden is, herinnerde men zich niet altijd dat de nieuwe wetenschap was gegrondvest op een wetenschappelijke abstractie, die in menig geval voor de werkelijkheid moest wijken. Men idealiseerde het eigenbelang ⁽¹⁾. Men bestempelde de regelen der wetenschap als vaste, onveranderlijke natuurwetten, die met wiskunstige zekerheid in alle tijden en omstandigheden zouden gelden. Men wilde de leer der vrije concurrentie en der onthouding van den Staat ook daar toepassen, waar het eigenbelang niet de eenige, alles beheerschende drijfveer der menschelijke handelingen zijn kan.

De regeerende klassen hadden de wetenschappelijke beginselen van Adam Smith en van de geleerden, die zijne voetstappen drukten, van lieverlede als onfeilbare waarheid aangenomen. Geen wonder! Zij dankten aan de toepassing der wetenschap een ontzaglijke vermeerdering hunner welvaart. Haar te loven was hun recht en hun plicht. Maar haar onvoorwaardelijk te willen toepassen ook dáár, waar het voorwerp der concurrentie niet goederen, maar levende menschen waren, waar andere drijfveeren dan het eigenbelang de transactiën beheerschten, was hun recht tot een privilege uitbreiden. En dit geschiedde toch daar, waar men den Staat van elken invloed wilde verstoren op de regeling van het loon der arbeiders. Zich *à priori* te verzetten bijvoorbeeld tegen verbodsbepalingen of beperkingen betreffende den arbeid van kinderen en vrouwen, tegen wetelijke vaststelling van den duur van den arbeidsdag, tegen beperking der vrijheid van den werkgever tot het in dienst nemen van een onbepaald getal leerlingen, voor zoover de toestand der nijverheid of van sommige harer takken den een of anderen dezer maatregelen mocht noodzakelijk maken, was aan

(1) Zelfs een man als prof. Vissering laat, bij het eerste voorteecken van naderend gebrek in eenig deel der beschaafde wereld, het eigenbelang prikkelen tot helpen met eenen ijver en eene voorzienige zorg, die men nauwelijks van de teederste menschenliefde zoude durven afbidden." Handboek van Praktische Staathuishoudkunde. Eerste uitgave. I blz. 347.

de leer der vrije concurrentie een niet gerechtvaardigde uitbreiding geven. Noch het kind of de vrouw die genoopt wordt werk te zoeken, noch zelfs de volwassen werkman die moet arbeiden om te leven, kan zich bij het debat om zijn loon uitsluitend door zijn eigenbelang laten leiden. Ook wanneer het loon, dat den arbeider wordt aangeboden, lager is dan hij tot zijn levensonderhoud behoeft en de prijs der producten den werkgever veroorlooft hem toe te kennen, zoodat zijn eigenbelang hem verbiedt tot dien prijs te werken, dwingt het instinct van zelfbehoud hem in vele gevallen om met het aanbod genoegen te nemen. Wellicht bestaat tusschen de werkgevers in den tak van nijverheid, waarin hij werkzaam is, eene afspraak om geen hooger loon toe te kennen; wellicht ook zou hij in een ander land of een ander werelddeel een beteren prijs voor zijn diensten kunnen bedingen, maar ontbreken hem de middelen om zich daarheen te kunnen verplaatsen. Hij moet vóór alles leven, en dus werken, zij het ook tegen onvoldoend loon. Trekt hij zich terug, ten cinde het loon door beperking van het aanbod te doen rijzen, hij zelf zal het slachtoffer zijn van zijne door het eigenbelang zijner klasse gevorderde handelwijze. In strijd met de leer der vrije concurrentie en van het *laissez faire*, *laissez passer* kan het dan ook onder zekere omstandigheden de plicht van den Staat zijn, in het algemeen belang der welvaart en ontwikkeling van al zijne burgers op den stand der loonen invloed uit te oefenen, door den al te goedkoopen of demoraliseerenden loonarbeid van kinderen en vrouwen te verbieden of te beperken, door den arbeider een behoorlijken tijd van ontspanning te verzekeren, door het in dienst nemen van een bovenmatig getal leerlingen te keer te gaan. Zeker is een toestand verkieslijk, die dergelijke maatregelen der overheid onnoodig maakt. Maar aan het staatsgezag, uit kracht van zoogenaamde natuurwetten, het recht daartoe in alle gevallen te ontzeggen, was eene miskenning van het feit, dat de oeconomische wetenschap een abstractie in stede van den concreten mensch tot grondslag heeft.

Hetzelfde geldt van de transactiën, waardoor de verplichting tot het praesteeën van militairen dienst van den een op den ander wordt overgedragen. Ook hier is naast en boven het

eigenbelang van de handelende partijen een hooger belang in het spel, veelal door hen zelf over het hoofd gezien, maar daarom niet minder wezenlijk: het algemeen belang, het belang van den Staat om zijne onafhankelijkheid tegenover elken belager te kunnen handhaven. Dit hooger belang verbiedt dat het leger slechts uit ééne klasse der maatschappij, en wel uit de niet-bezittende klasse zij samengesteld. De diensten van twee personen, die elkander in het praesteeren van militairen dienst zouden willen vervangen, hebben voor den Staat niet dezelfde waarde. Degene, die wegens zijn arbeidskracht in de maatschappij het moeielijkst kan gemist worden, is ook in het leger het meeste waard. Het intellectueel element, dat hij er kan aanbrengen, is noodzakelijk om de weerbaarheid van een volk tot haar natuurlijk peil te verheffen. Door hem te vergunnen zich in het leger door een ander te laten vervangen, kent men hem een niet gerechtvaardigd privilege toe. De som gelds, die hij moet uitgeven om zelf van het praesteeren van militairen dienst bevrijd te blijven, vertegenwoordigt niet de waarde van *zijn* diensten, maar slechts die van den minder bemiddelde en meestal minder ontwikkelde, dien hij in zijne plaats stelt. Rechtvaardig nu zijn slechts die belastingen, waarbij het draagvermogen der belastingsschuldigen tot maatstaf dient. Wie het meeste te missen heeft, behoort ook het meeste te betalen. De opoffering, die door de verplichting tot persoonlijken dienst van den man met een gevestigde positie in de maatschappij wordt gevorderd, is grooter dan die, welke de krijgsdienst aan den onbemiddelde oplegt. Maar de eerstgenoemde heeft ook een zooveel grooter draagvermogen. Bij persoonlijken dienst bestaat gelijkheid van recht; ieder geeft zijne persoonlijkheid, en dus zooveel meer naarmate hij een hogere sport heeft bereikt van den maatschappelijken ladder. Wordt de dienstvervanging toegelaten, dan geeft de onbemiddelde en weinig ontwikkelde zijn persoon, en de gegoede slechts een equivalent voor de persoonlijkheid van den proletariër. Dit is hetzelfde privilege voor den gegoede, dat in de heffing van een voor allen, zonder eenige onderscheiding naar de grootte van hun draagvermogen, absoluut gelijk hoofdgeld zou gelegen zijn.

De Staat kan deze transactiën derhalve niet toelaten. Te meer niet, daar alleen een bekrompen opvatting van het eigenbelang der gegoede klassen dezen tot verdedigers der conscriptielegers maakt. Niet alleen is het in de eerste plaats háár belang, dat de instandhouding van den Staat vereischt, en kan alleen hare persoonlijke medewerking den Staat voldoende tegen elke aanranding zijner zelfstandigheid beveiligen; maar zelfs indien een conscriptie-leger tot dit doel volkomen toereikend ware, zouden nog de gegoede klassen in haar welbegrepen eigenbelang tot den persoonlijken dienst moeten verplicht worden. De mogelijkheid is niet te loochenen, dat het leger vroeg of laat zou kunnen geroepen worden om in den tot feitelijkheden ontaarden strijd tusschen kapitaal en arbeid werkzaam op te treden. Is het met het oog op eene dergelijke noodlottige, maar toch alleszins denkbare eventualiteit niet van belang voor de maatschappij in het algemeen en voor de gegoede klassen in het bijzonder, dat de verschillende klassen der maatschappij gelijkelijk in het leger dienen en niet uitsluitend en uit den aard der zaak in geringen getale door de bevelvoerenden worden vertegenwoordigd? Was het gevaar zoo gering, dat het Fransche conscriptie-leger van 1871 aan de Parijsche Commune de hand zou reiken? Het is waar, deze vrees is toen beschaamd; maar niets waarborgt de gegoede klassen, dat een leger, enkel uit de lagere klassen samengesteld, niet een andermaal voor zijne lotgenooten partij zal kiezen, te meer niet, daar de geschiedenis van dergelijke handreiking meer dan één voorbeeld oplevert. Ook het welbegrepen eigenbelang der gegoede klassen eischt derhalve dat zij zich de ongeriefelijkheden van den persoonlijken dienst, die trouwens door korten dienstdienst en andere maatregelen tot een minimum kunnen worden verminderd, getroosten.

Deze beschouwingen loopen den tijd der conscriptielegers vooruit. In de periode, die met de optreding van den eersten Napoleon aan het hoofd van den Franschen Staat een aanvang neemt, waren de door Adam Smith verkondigde beginselen nog in het begin van hunne toepassing, lag het kwaad, door verkeerde inmenging van het staatsgezag veroorzaakt, nog versch

in het geheugen of had zelfs de overheid van de denkbeelden der oeconomisten nog geen kennis genomen, en was meer dan ééne oorzaak der reactie van lateren tijd tegen het *laissez faire*, *laissez passer* nog niet aanwezig. Het eng opgevat eigenbelang der heerschende klassen eischte in volkomen overeenstemming met de oeconomische wetenschap bevoegdheid tot dienstvervanging. In de conscriptie-legers zelf trad, evenals in de maatschappij en in de wetenschap, het eigenbelang sterk op den voorgrond. De eerzucht was de voornamste prikkel tot plichtvervulling. Aan het gelijkheidsbegrip der Fransche omwenteling was door de reactie wel getornd, maar geheel vernietigd was het niet. Dit begrip bracht mede, zooals een bekend gezegde luidde, dat elk soldaat den maarschalksstaf in den zak droeg, dat niemand van de mogelijkheid van opklimming tot de hoogste rangen was uitgesloten. De veelvuldige oorlogen van den revolutietijd en het Napoleontische tijdvak leverden van dergelijke opklimming voorbeelden genoeg op, om de eerzucht van den gemeenen soldaat tot den hoogst mogelijken graad op te voeren. Decoratiën en geldelijke voordeelen werkten met de hoop op bevordering samen tot opwekking der zucht, om zich onder het oog van den hoogere te onderscheiden. Eigenbelang had den voorrang boven vaderlandsliefde. Het zou eene dwaasheid zijn, de machtige werking van dit begrip in vele gevallen te willen loochenen. Er zijn een menigte voorbeelden op te noemen van groote daden, uit eerzucht voortgekomen. Maar toch mag er op gewezen worden, dat dit beginsel niet alleen in zedelijke waarde maar ook in kracht moet onderdoen voor de liefde tot den geboortegrond en de onafhankelijkheid van het vaderland. De eerzucht is ongetwijfeld in staat, tot groote daden aan te sporen te midden van een zegevierend leger en ten aanschouwen van den meerdere. Maar schenkt zij ook den moed tot volharding bij het keeren der krijgskans, den lust tot trouwe plichtsvervulling zonder getuigen, het vermogen tot zelfopoffering daar, waar geen hoop op overwinning meer bestaat en men met zijn bloed alleen nog grooter rampen voor zijn vaderland kan voorkomen? Deze daden van de hoogste zedelijke waarde kunnen niet van het beginsel der eerzucht, alleen van

dat der vaderlandsliefde worden verwacht; de conscriptie-legers zijn daaraan weinig bevorderlijk.

De door den eersten Napoleon het eerst toegepaste krijgskunst is met den aard der conscriptie-legers nauw verbonden. Zij wijkt zeer ver af van die, welke in de periode der geworven legers werd aangewend. Bij haar staat het behoud van het eigen leger geheel op den achtergrond. Immers voor een conscriptie-leger leveren de lagere volksklassen steeds ruime stof op. Tot herstel van een vernietigd geworven leger werd zeer veel geld, tot herstel van een als kanonvleesch behandeld conscriptie-leger niets dan een nieuwe lichting, een nieuwe proefneming *in corpore vili*, vereischt. Van dit beginsel toonde de eerste Napoleon zich ten allen tijde doordrongen. Zoowel wanneer hij, zooals in den aanvang zijner loopbaan, slechts een gering aantal gebrekkig uitgeruste troepen onder zijn bevelen had, als wanneer hij, zooals in lateren tijd, de voortreffelijkste legers kommandeerde die de wereld ooit gezien had, beschikte hij op de meest spilzieke wijze over het leven zijner manschappen. Zijn hoofddoel was de algeheele vernietiging van het vijandelijk leger binnen den kortst mogelijken tijd. Daartoe trok hij, alle hinderpalen ter zijde latende, en bijna zonder acht te slaan op de vestingen die hij passeerde, telkens het vijandelijk leger om, dwong den vijand tot den slag, en plaatste zijn leger in zoodanige slagorde, dat het in geval van een verloren veldslag bijna geen kansen op behoud overhield. In den regel werd het doel, de vernietiging van het vijandelijk leger, bereikt, dank zij der hoofdverdienste van zijn krijgskunst, om namelijk op een gegeven oogenblik de grootst mogelijke hoeveelheid strijdkrachten op één punt te vereenigen. Deze vereeniging was te moeilijker, omdat zijne legers, die nit hoofde van het doel dat hij zich voorstelde steeds bijzonder groot waren, in vele afdeelingen gesplitst, lange en snelle marschen moesten afleggen. Immers met het systeem, om op korte afstanden magazijnen voor de voeding en verpleging der legers aan te leggen, was door hem geheel gebroken. De legers moesten gevoed worden door de landstreken welke zij doortrokken; en om dit practisch

mogelijk te maken, mochten zij op een bepaalde plaats niet in te grooten getale verschijnen en nergens al te lang vertoeven. De verovering van groote landstreken was in de krijgskunst van Napoleon, in tegenstelling met die van het *ancien régime*, van groot belang; immers de veroverde landen schonken hem terstond de gelegenheid tot het doen van nieuwe lichtingen tot aanvulling en vermeerdering zijner legers. Op de vaderlandsliefde van de bewoners dier landen werd daarbij in het minst niet gerekend; want de conscriptie-legers werden voornamelijk door den band der eerezucht bij elkander gehouden, en de liefde tot den geboortegrond bij de soldaten kon daarin slechts eene uiterst geringe plaats innemen. Van de vestingen eindelijk werden de kleine bijna geheel over het hoofd gezien; bij de grootere werden hoogstens zooveel troepen achtergelaten, als de bezetting tot een uitval konde besteden, en uitsluitend ten einde de hoofdmacht tegen aanvallen te beschutten; en alleen dan werden groote vestingen belegerd, wanneer zij door hare ligging of de buitengewone sterkte harer bezettingen uitgangspunten van gevaarlijke operatiën in den rug van het leger konden worden. De geringachting van de onder het stelsel der geworven legers zoo hoog geschatte vestingen onder het systeem der conscriptie-legers ging zóó ver, dat toen in onzen tijd aan de vestingeu weder meer waarde werd toegekend, dit bijna een geheel nieuwe ontdekking op militair gebied scheen te zijn.

De tactiek van Napoleon strekte gedurende langen tijd na zijn val hoofdzakelijk tot richtsnoer voor de krijgskundigen. Door snelle marschen het vijandelijk leger omtrekken, tot den slag dwingen en vernietigen, was het groote doel der krijgskunst geworden. Het is waar, dat weinig veldheeren Napoleon hebben geëvenaard in geringschatting van het leven hunner manschappen; maar dat die geringschatting tot zekere hoogte in het wezen ligt van het conscriptie-stelsel, waarin de bevelhebbers tot een hoogere maatschappelijke klasse behooren dan de gemeene soldaten, kan moeilijk worden geloochend. En niet alleen in oorlogstijd, evenzeer in tijd van vrede liet de zorg voor het welzijn van den soldaat veelal alles te wenschen over. De heerschende begrippen van staathuishoudkunde leerden de

uitgaven voor het leger als bij uitnemendheid improductief beschouwen, en gaven aan de toch reeds weinig militairgezinde bourgeoisie gereede aanleiding om de oorlogsbudgetten naar hartelust te beknibbelen. Het denkbeeld dat men de begrootingen van oorlog in elk geval beneden zeker peil moest houden, won veld. Onvoldoende voorziening in de behoeften van den soldaat slechte kazernen, gebrekkige inrichting van het leger en al wat daartoe behoort, was het natuurlijk gevolg eener bezuinigingswoede, die haar doel voorbijstreefde en in verkwisting overging. Immers elke uitgaaf voor het leger wordt in waarheid improductief, wanneer zij haar doel, om de weerbaarheid der natie te verzekeren, niet helpt bereiken. Tusschen een voldoende leger en in het geheel geen leger is eene keuze denkbaar; maar de middelweg, een onvoldoend leger, mag nimmer worden betreden.

De democratische beweging, die in de tweede helft der negentiende eeuw in de meeste landen van Europa is waar te nemen kon ook op de legervorming niet zonder invloed blijven. Hier wat vroeger, ginds wat later, zijn de oogen opengegaan voor de feiten, dat de constitutionele monarchie, gelijk zij sedert het Weener-tractaat schier overal werd opgevat, de talrijkste klassen der bevolking van elken invloed op de regeering uitsloot, en dat de toestand der lagere klassen nergens was zooals hij moest wezen, indien de oeconomische wetenschap werkelijk reeds haar laatste woord had gezegd. In sommige landen hebben de lagere klassen door de invoering van het algemeen stemrecht belangrijken invloed op den gang der publieke zaak verkregen. Elders is men wel is waar voor dezen grooten maatregel teruggedeinsd, maar hebben de heerschende klassen metterdaad getoond, dat het eigenbelang niet de eenige drijfveer der menschelijke handelingen is, en hare wettelijke voorrechten geheel of ten deele ten bate van het algemeen opgecofferd. De nieuwere wetenschap heeft tegen meer dan eene der grondstellingen van Adam Smith en zijne navolgers gereageerd. Zij heeft aangetoond dat ook de staathuishoudkundige niet uitsluitend met het eigenbelang der menschen rekening behoort te houden, en dat de werkkring van den Staat, zonder grove benadeeling van velerlei belangen, niet binnen al te enge grenzen mag

worden besloten. Wel is waar gelden de stellingen, die zij verkondigt, nog bij zeer velen als grove ketterijen. Maar ook hier zal zich de waarheid niet verloochenen, dat de vooruitgang der volken het meest door de ketters gediend wordt: een nauwkeurige waarneming der maatschappelijke toestanden moet op den duur tot de overtuiging leiden, dat aan de nieuwere oeconomische denkbeelden de toekomst behoort. Reeds nu mag men zeggen, dat die landen, waar de uitsluitende heerschappij der bezittende klassen de leerstellingen der oudere staathuishoudkunde nog in haar vollen omvang in toepassing brengt, tot de uitzonderingen behooren.

De democratie van onzen tijd verdraagt op den duur geen ander leger dan het volksleger. Deze vereeniging van alle klassen des volks tot het gemeenschappelijk doel der nationale weerbaarheid is zoowel in Duitschland als in Frankrijk uit een groote nationale vernedering voortgesproten. Pruisische staatslieden hebben haar tot stand gebracht, toen Pruisen na den oorlog met den eersten Napoleon van het jaar 1806 diep vernederd ter neder lag, en door haar het sein gegeven tot de wedergeboorte der natie. Fransche staatslieden hebben haar overgenomen, nadat de oorlog met Duitschland van het jaar 1870 de fysieke en moreele meerderheid van het volksleger boven het conscriptie-leger met bloedige bewijzen had bekrachtigd. In Duitschland is zij de democratie voorafgegaan, in Frankrijk is zij haar gevolgd. De bourgeoisie heeft in Duitschland nooit die groote macht ontwikkeld, die elders van haar is uitgegaan. Veeleer was het daar eene militaire aristocratie, steunende op min of meer vermolmde overblijfsels van feodale toestanden, waarmede de democratie had te kampen. Die kamp is nog verre van volstreken, en vele Deutsche toestanden blijven bij den onpartijdigen toeschouwer weezin wekken. Maar dat de democratie bij onze oostelijke naburen ontzaglijke vorderingen heeft gemaakt, kan niet worden geloochend. De begrippen van gelijkheid, die het volksleger in alle klassen der Deutsche natie heeft doen doordringen, hebben haar krachtig bevorderd; en het algemeen stemrecht, waardoor men zich gedrongen heeft gezien haar in beginsel te huldigen, verzekert haar triomf, die naar den aard

van het Germaansche volkswezen langzaam maar daarom niet minder zeker nadert. In Frankrijk waande de bourgeoisie hare uitsluitende en egoïstische heerschappij op onwrikbare grondslagen gevestigd, toen een omwenteling haar met haar uitverkoren monarch onverwacht en voor altijd van den troon stortte. Het Fransche volk heeft sedert het jaar 1848 van zijne regeeringen veel verduurd; maar zelfs de meest reactionaire onder zijne bewindvoerders hebben het niet gewaagd, het toch eerst van dat jaar dagteekenend algemeen stemrecht aan te randen, dat dan ook, naar men veilig mag aannemen, voor goed in de Fransche instellingen is geworteld. Het keizerlijk despotisme meende zich te midden van dit bewegelijk volk te kunnen handhaven, door aan de eene zijde de democratie te vleien en de nationale welvaart door een verlicht oeconomisch régime te bevorderen, aan de andere zijde de natie met behulp van een conscriptie-leger in toom te houden. Maar hoe hoger de welvaart steeg, des te lager daalde het onzedelijk regeeringsbeleid in de algemeene schatting, en een lichtvaardig ondernomen oorlog, door zware nederlagen gevolgd, was ten laatste voldoende, om het caesarisme ten val en de democratie op het kussen te brengen. De eerste daad der nieuwe regeering was de wapening van het geheele volk: een maatregel, die wel de eer der natie door een kloekmoedigen wederstand tegen den overwinnenden vijand kon redden, maar dezen niet meer vermocht te keeren. De jongste geschiedenis van Frankrijk bewijst wel is waar, dat de machten der duisternis daar over groote kracht te beschikken hebben, maar wijst toch ook van den anderen kant op een weergálooze veerkracht bij het zwaar getroffen volk en op een hooge mate van levenskracht van het democratisch beginsel, dat ook de duurzame vervanging van het conscriptie-leger van het caesarisme door een volksleger wist te verwerven.

Zoo vinden democratie en volksleger bij elkander steun en ontwikkelen zich beide uit elkander. Het volksleger is inderdaad eene bij uitnemendheid democratische instelling. Het is de gewapende macht van een geheel volk, niet die van een monarch, van eene klasse of van eene partij. Het staat boven de partijen, boven de klassenbelangen, boven de monarchale doeleinden. Al-

leen die belangen, die aan het geheele volk gemeen zijn, vinden in het volksleger een machtigen verdediger. In dit leger zijn alle klassen, alle staatkundige en godsdienstige richtingen vertegenwoordigd. Beeld van de eenheid der natie, heeft het slechts één doel: de nationale weerbaarheid. De banden, waarmede het de verschillende bestanddeelen van een volk aaneenhecht, zijn veelal steviger dan die eener gemeenschappelijke taal en letterkunde, die niet zelden aan meer dan éenen staat, aan meer dan één volk behooren; dan die van gemeenschappelijke zeden en gebruiken, die in de verschillende gewesten van een land meestal zeer uiteenloopen; dan die van gemeenschappelijk rechtsbewustzijn, waaromtrent bij één en hetzelfde volk dikwijls talrijke verschilpunten zijn op te merken. De strijd der partijen, die in de volksvertegenwoordiging om den voorrang kampen, vindt wel is waar in het volksleger weerklank, maar het gemeenschappelijk doel verhindert dat het verschil van meeningen hier, gelijk daar, verdeeldheden en vijandschappen voortbrengt. In het volksleger heerscht gelijkheid van recht; rijkdom noch stand ontheffen van de verplichting om met gelijke inspanning te streven naar de verwezenlijking van één en hetzelfde doel; dezelfde wetten gelden voor allen. Die gelijkheid van rechten en plichten breidt zich van zelf ook buiten het leger uit. In de burgerlijke maatschappij teruggekeerd, beseffen allen dat zij noch meer noch minder rechten behooren te genieten, noch aan grootere noch aan geringer verplichtingen onderworpen behooren te zijn, dan hun wapenbroeders van gisteren. Gelijkheid van rechten en plichten sluit zelfregeering in zich. Regeering van een alleenheerscher of van eene heerschende klasse is niet denkbaar zonder voorrechten voor den een en achterstelling van den ander. Alleen een gelijke wettelijke invloed van allen op de behartiging der algemeene belangen vermag de gelijkheid van de rechten en plichten der geheele natie te verzekeren. Waar het begrip hiervan is verloren gegaan of verduisterd maar het volksleger is behouden gebleven, zal dit laatste de krachtigste hefboom zijn voor den terugkeer tot de beginselen, die in onzen tijd alleen bij machte zijn om de welvaart der beschaafde volken te verzekeren. Daarom vindt dan ook het volksleger zoo felle tegen-

kanting bij de reactionairen van elke schakeering. Ieder die in meerdere of mindere mate wil terugkeeren tot de alleenheerschappij van een monarch of de uitsluitende regeering eener heerschende klasse, verafschuwt het volksleger als den machtigsten dienaar der democratie. Zoo bij uitstek bruikbaar als dit leger is tegen den buitenlandschen vijand, zoo ten eenenmale ongeschikt is het om binnenslands op te treden voor de belangen eener factie of van een monarch, die zich zelf te goed rekent om de eerste dienaar van zijn volk te zijn.

Niet in alle opzichten, het moet worden erkend, kan voornog het democratisch beginsel in het volksleger worden toegepast. Volgens dat beginsel berust de oorsprong van alle gezag bij het volk, en is onderwerping aan wetten, die niet door de vertegenwoordigers van het volk zijn gemaakt, aan gezaghebbers, die niet door het volk zijn gekozen, uitgesloten. Op het leger toegepast, zou dus het democratisch beginsel benoeming der aanvoerders door volkskeuze vorderen. Maar de speciale kennis, die van een goed officier gevorderd wordt, is te groot, en de gevolgen van gebrekkige kennis der legeraanvoerders kunnen te ernstig wezen, dan dat deze wijze van benoeming, waarbij het vertrouwen der burgers een grooter rol zou spelen dan de militaire bekwaamheid, bij de hedendaagsche maatschappelijke toestanden aanbeveling zou verdienen. Benoeming der officieren door het hoofd van den Staat, vertegenwoordiger der gemeenschap, moet dus vooreerst behouden blijven. Maar wel staat het boven bedenking, dat in het volksleger niet geboorte of fortuin, maar uitsluitend geschiktheid als maastaf bij de keuze der aanvoerders moet gelden. Ieder, die zijn geheele leven of een gedeelte daarvan aan den militairen dienst wil wijden, moet het, bij gebleken geschiktheid, tot elken rang in het leger kunnen brengen. Geenerlei uitsluiting van eenige klasse der maatschappij van de officiersplaatsen bij eenig wapen is in het volksleger bestaanbaar. De betrekking van officier moet aan hem, die haar bekleedt, eene zoodanige financiële positie verschaffen, dat hij zonder eigen fortuin in staat zij naar behooren te leven. De wet van vraag en aanbod kan de regeling der officiers-tractementen niet beheerschen; de Staat kan niet

angstvallig vragen, voor welchen prijs hij de diensten, die een officier bewijst, zou kunnen bekomen, maar moet den aanvoorders van zijn leger een voldoende positie en toekomst verzekeren, ten einde uit hen, die zich daartoe aanbieden, de meest geschikten te kunnen kiezen. Inrichtingen tot opleiding van officieren behooren niet alleen voor ieder, die aan zekere eischen van bekwaamheid voldoet, open te staan, maar ook de kosten aan die opleiding verbonden moeten niemand afschrikken. Liefst worde die opleiding geheel kosteloos verstrekt, tegen verbintenis om na gebleken geschiktheid den Staat gedurende een zeker aantal jaren te dienen. Van niet minder belang dan de geschiktheid der aanvoorders is die der manschappen. De vooruitgang der krijgswetenschap heeft de behoefte aan soldaten, die met verstand en nadenken gegeven bevelen weten te volbrengen, grooter gemaakt dan zij ooit te voren was. Niet alleen kennis van de zoozeer verbeterde vuurwapenen wordt in den soldaat vereischt — ook eenig inzicht in het doel en de strekking der uit te voeren manoeuvres is voor hem onontbeerlijk. De bevelhebbers kunnen niet alom tegenwoordig zijn; en manschappen, voldoende intellectueel ontwikkeld om goed te kunnen opmerken, juiste berichten te kunnen overbrengen, den weg in een vreemde landstreek te kunnen vinden, in geval van nood vacante officiersplaatsen te kunnen vervullen, zijn van onschatbare waarde. Zulke manschappen vindt men alleen in een leger, waarin alle klassen der maatschappij vertegenwoordigd zijn. Als een hoofdbezwaar tegen de volkslegers wordt aangevoerd, dat juist deze personen in de burgerlijke maatschappij den meest productieven arbeid verrichten en daar het moeilijkst kunnen worden gemist; maar een juiste toepassing van het denkbeeld, dat in het volksleger bekwaamheid en geschiktheid op den voorgrond staan, zal dit bezwaar tot zeer geringe evenredigheden terugbrengen. Men zal den tijd van dienst in het volksleger uit den aard der zaak zoo kort maken, als met eene behoorlijke oefening der manschappen bestaanbaar is, en men zal aan hen, wier geestesontwikkeling hen in staat stelt, de van den soldaat gevorderde bedrevenheid in bijzonder korten tijd te verwerven, of die zich die bedrevenheid reeds vóór den aanvang van hun

diensttijd hebben eigen gemaakt, na een korteren dan den gewonen diensttijd vergunnen naar hun haardsteden terug te keeren. Dit is het denkbeeld, dat aan de instelling der Pruisische „Einhjährigen” ten grondslag ligt. Goedkeuring verdient dit denkbeeld intusschen slechts in zoover, als het aan kennis en bekwaamheid, die door den onbemiddelde even goed als door den welgestelde kunnen worden verkregen, zekere voorrechten verleent. De gegoedheid op zich zelve evenwel mag in het volksleger geen bron van voorrechten worden. Zoolang de dienst bij het leger duurt, behooren kleeding, voeding en huisvesting voor alle manschappen, ook voor hen, die na een korteren diensttijd dan de overigen in de burgerlijke maatschappij zullen terugkeeren, gelijk te zijn. Noodzaakt men ook de gegoeden wel tot den militairen dienst, maar staat men hun toe tegen betaling zich van de overige soldaten af te zonderen en te onderscheiden door betere woning, een fijnere tafel of kostbaarder kleeding, dan schept men een element van verdeeldheid en afgunst in het volksleger, dat juist bestemd is om de verschillende deelen der natie tot één gemeenschappelijk doel te vereenigen; dan breekt men met de eene hand af, hetgeen men met de andere heeft opgebouwd; dan ontnemt men aan het volksleger zijn meest treffende eigenaardigheid. Het democratisch karakter van dit leger veroorlooft geenerlei voorrechten, die niet in bijzondere geschiktheid hun grondslag vinden.

Belangrijk is de invloed, dien het volksleger op de buitenlandse politiek der Staten moet uitoefenen. Zoolang de legers door werving of conscriptie worden bijeengebracht en dus uit andere klassen zijn samengesteld, dan die in de parlementen haar vertegenwoordigers vinden, kan het voeren van oorlog een besluit zijn, dat „*de coeur léger*” wordt genomen. Maar wanneer het geheele volk niet slechts zijne have, maar ook het bloed zijner zonen voor de verdediging des lands op het spel zet, kan men er zeker van zijn dat de volksvertegenwoordiging, wier leden wellicht zelf dierbare betrekkingen in de rijen van het leger tellen en in elk geval in het leger het kostbaarste goed, de bloem en de hoop der natie moeten zien, niet dan na rijp overleg, en alleen wanneer de hoogste belangen van den Staat op het spel staan, haar zegel zal hechten aan eene politiek, die

tot een buitenlandschen oorlog voert. Die waarborg tegen lichtvaardig ondernomen oorlogen bestaat in democratische landen, onverschillig of het hoofd van den Staat tot het uitbrengen eener oorlogsverklaring al dan niet de formeele toestemming der volksvertegenwoordiging behoeft. Want daar, waar het parlement wezenlijke macht bezit, zullen ministers, wier politiek het land tegen den zin der vertegenwoordiging in een oorlog zoude wikkelen, in tijds verwijderd zijn; en daar, waar de vertegenwoordiging niet meer dan een speelbal is in de hand van den monarch, zal het dezen weinig moeite kosten in haar midden eene meerderheid voor eene oorlogsverklaring te verkrijgen. Ook de vorst, die geen geworven of door het conscriptie-stelsel bijeengebrachte soldaten, maar alleen een volksleger tot zijne beschikking heeft, zal zich overigeus wel wachten een oorlog te beginnen, wanneer hij niet zeker is van de toestemming van het geheele volk; en hoe hooger trap de welvaart en de ontwikkeling eener natie hebben bereikt, des te meer zal zij de zegeningen van den vrede waardeeren en des te moeilijker zullen oorlogzuchtige gevoelens bij haar ingang vinden.

De voorname drijfveer tot plichtsbetrachting, die bij de geworven legers in de begeerte naar rijkdom en bij de conscriptie-legers in de eerezucht gevonden wordt, bestaat bij de volkslegers in de liefde tot den geboortegrond. Reeds is er op gewezen, hoe dit op zichzelf reeds meer verheven beginsel vooral bij tegenspoed en nederlagen tot grooter resultaten moet leiden; altijd onder voorwaarde, dat bij het volk wezenlijke nationale kracht wordt aangetroffen. Het geld speelt in het volksleger een minder voorname rol dan in de overige hier tot een onderwerp van beschouwing gemaakte legers. De manschappen, die slechts tijdelijk militairen dienst verrichten, en na afloop van hun diensttijd tot hun gewoon beroep zullen terugkeeren, kunnen van den Staat niet meer vorderen dan hun onderhoud zoolang zij dienen. De dienst in het volksleger is geen geldwinning. Desniettemin behoeft het nauwelijks vermelding, dat heden ten dage, nu de volkslegers meer en meer de plaats der conscriptie-legers innemen, ontzaglijker kapitalen dan ooit te voren met de landsverdediging gemoeid zijn. Een grooter deel der volkskracht dan in

eenige vroegere periode wordt in het leger samengetrokken, en de ongelooflijk hooge cijfers der oorlogsbegrotingen kunnen getuigen, dat de relatief geringer uitgaven, die een volksleger vereischt, door de absoluut grootere sterkte van zoodanig leger en de hoogere kosten tot zijne uitrusting ruimschoots worden opgewogen. Wel is waar laat de sterk toegenomen volksrijkdom grootere uitgaven voor de weerbaarheid toe, dan voorheen konden worden gedragen; maar desniettemin zijn er velen, die zich met bezorgdheid afvragen, of voor de gestadige vermeerdering der oorlogsuitgaven wel een grens zal te vinden zijn, en of de beschaafde wereld niet op weg is, om in den nacht der barbaarschheid en van het ruw geweld terug te keeren. Alleen zij kunnen op die vragen het gewenschte antwoord geven, die in de toekomst der democratie gelooven. Alleenheerschers en hunne dienaren, onrecht en overheersching zijn de oorzaken van verreweg de meeste oorlogen. Het moge niet geheel ontbreken aan voorbeelden van vrije volken, die uit eigen beweging bloedige oorlogen met elkander hebben gevoerd: zulke gevallen zijn toch oneindig zeldzamer dan die van oorlogen, die buiten allen invloed der betrokken natiën zijn uitgebroken. Wanneer de democratische beginselen in de geheele beschaafde wereld zullen hebben gezegevierd, dan, maar ook dan eerst, mag men het einde der overspanning, waarin de meeste landen thans op het gebied der weerbaarheid verkeren, tegemoet zien. Ook dan zullen ongetwijfeld nog nu en dan oorlogen voorkomen; maar geen quaestiën van troonopvolging of andere dynastieke belangen, alleen levensquaestiën voor de vrije volken zullen daarvan de oorzaken zijn. Een volk, dat niet geregeerd wordt maar zich zelf regeert, bedenkt zich wel tweemaal, eer het zich vrijwillig de ontzaglijke verkwisting van menschenlevens en kapitalen getroost, die van elken oorlog onafscheidelijk is. En wanneer de oorlogen zeldzamer worden, kan het niet uitblijven of de uitgaven voor de weerbaarheid in vredetijd moeten op een lager en tevens meer gelijkmatig peil worden teruggebracht. De algemeene ontwapening, die thans door het onderling wantrouwen der monarchale staten wordt verhinderd, zal dan een natuurlijk gevolg zijn van de kracht der omstandigheden.

In afwachting van die toekomst verslinden de legers tegenwoordig schier overal een onevenredig deel van het nationaal inkomen, en vorderen de oorlogen ongehoorde kapitalen, niet alleen tot het verkrijgen der gewenschte resultaten, maar ook daarna tot herstel van het vernielde en tegemoetkoming van de benadeelden. Langdurige oorlogen, in vroeger tijd veelvuldig, zijn thans ondragelijk geworden. Gewoonlijk wordt thans een groote menschenlacht en een ontzaglijke vernietiging van kapitalen betrekkelijk spoedig door den vrede beëindigd. De oorlog wordt op groote schaal en in korten tijd gevoerd. Dit zal altijd en overal het geval zijn, waar volkslegers tegen elkander kampen. De beslissing van den krijg kan dan eerst volgen, wanneer de verliezende natie haar volle kracht te vergeefs heeft aangewend. De grootst mogelijke krachtsontwikkeling van ieder volk in den oorlog is het noodzakelijk gevolg van het bestaan der volkslegers. Geen ander leger van gelijke numerieke sterkte is tegen het volksleger opgewassen, want dit vereenigt niet slechts de fysieke maar ook de moreele kracht der natie in zich. Zoodra dus in eenigen Staat een naar behooren ingericht volksleger gevonden wordt, zijn alle naburige Staten, op straffe van bij een eventueelen oorlog het onderspit te delven, tot het aannemen van een gelijk stelsel van legervorming verplicht. Omtrent de wijze van krijgvoering, die met dit stelsel samenhangt, vergunt de geschiedenis nog niet vele regels te stellen. De volkslegers zijn daartoe over het geheel nog te jong. Slechts dit kan worden opgemerkt, dat de verovering van het vijandelijk land, de vernietiging van het vijandelijk en het behoud van het eigen leger hier gelijkelijk doel van den krijg behooren te zijn. Verovering van het vijandelijk land is van gewicht, omdat daardoor een deel van de middelen om den oorlog te voeren aan den vijand wordt benomen en de mogelijkheid wordt geschapen, om den oorlog snel ten einde te brengen; vernietiging van het vijandelijk leger, omdat, zoolang dit onverzwakt bestaat, aan het ten onder brengen van den vijand zelfs niet te denken valt; behoud van het eigen leger, omdat dit niet door een ander leger kan worden vervangen en voor de beëindiging van den oorlog onmisbaar is, en niet minder omdat dit het beste en krachtigste gedeelte,

de kern der natie uitmaakt. Men mag dan ook aannemen, dat de nieuwe tactiek nog op verre na niet haar laatste woord heeft gesproken, maar dat integendeel, indien vroeger of later aan de beschaafde wereld het smartelijk schouwspel mocht te wachten staan van een kamp tusschen twee volkslegers, de loop der gebeurtenissen voor de krijgskundigen bij uitstek leerzaam en verrassend zal wezen.

Indien het waar is, dat aan het volksleger in de democratische maatschappij van onzen tijd een belangrijke plaats toekomt, zoo zal het niet kunnen betwist worden, dat ook de beoefenaar der oeconomische wetenschap hier een uitgestrekt veld voor zijn onderzoek aantreft. De invloed van het leger op de maatschappij zal in de eerste plaats zijne aandacht trekken. Het leger heeft de strekking om een ongunstigen invloed op het cijfer der bevolking uit te oefenen, zonder nogtans in de verhouding tusschen bevolking en middelen van bestaan verbetering aan te brengen. Niet alleen in oorlogstijd, maar ook in tijd van vrede is de sterfte in de legers over het geheel grooter dan in de burgerlijke maatschappij. Ziekten van allerlei aard maaien vele manschappen in de kracht des levens weg. Gebrekkige voeding en verpleging, buitensporige en ongewone vermoeienissen, plotselinge verandering van levenswijs zijn daarvan de hoofdoorzaken. Zelfs in den oorlog plegen veel meer mannen aan uitputting, dan door het staal des vijands te bezwijken. Zij, die op deze wijze vóór hun tijd omkomen, waren voor het meeren-deel tot productieven arbeid bij uitstek geschikt, en voor de algemeene welvaart is hun verlies oneindig schadelijker dan dat van grijsaards of kinderen zoude zijn. Ook de vermindering van het aantal huwelijken ten gevolge van den militairen dienst, die trouwens bij een korten dienstdtijd niet zeer belangrijk kan zijn, moet op het cijfer der bevolking invloed uitoefenen. De taak van den staathuishoudkundige, door den hygiënist en den geneeskundige bijgestaan, is het de wegen te zoeken, langs welke de schadelijke invloed van het leger in deze opzichten zoo veel mogelijk kan worden gkeerd. Aan den anderen kant zal hij den gunstigen invloed van militaire oefeningen als tegenwicht tegen de nadeelen, welke de ver gedreven verdeeling van den

arbeid te weeg brengt, kunnen constateeren. Terecht wijst Roscher er op, hoe bijvoorbeeld de onafgebroken werkzaamheid van het slijpen en vergulden bijna altijd de gezondheid moet benadeelen. Hoe moet het er ook, vraagt deze oeconomist, in de ziel van een werkmán uitzien, die veertig jaren lang niets anders heeft gedaan dan waarnemen wanneer een stroom gesmolten zilver volkomen is zonder nog te vervliegen, en die voor die bezigheid wel goed betaald is, maar voor alle overige dingen blind is geweest? Daarom moet juist in zeer beschaafde maatschappijen in menig opzicht op de verdeeling van den arbeid worden teruggekomen. De algemeene weerplicht, ook op de te huis zittende en denkende leden der maatschappij toegepast, is schijnbaar niets dan een groote tijdverspilling. Was de mensch slechts een abstractie, zoo zou de strenge verdeeling van arbeid met minder werk denkelijk grooter technische resultaten opleveren. Maar wee het volk, waar alleen de juristen een ontwikkeld rechtsgevoel, alleen de ambtenaren politieken zin, alleen het staande leger heldenmoed, alleen de geestelijken religieus bewustzijn bezitten; waar de ouders de zorg voor de opvoeding der kinderen aan de opvoeders van beroep overlaten; waar alleen de lagere klassen weerbaar zijn! Aan de niet zelden uit den mond van militairen vernomen opmerking, dat een boerenknaap eerst door den dienst in het leger tot een man wordt, mag dan ook geenszins haar gewicht worden onzegd. Zelfs de dienst in een conscriptie-leger heeft op de manschappen, die aan den eenen kant daar met vele verkeerdheden en ondeugden worden besmet, aan de andere zijde in vele opzichten voor hun geheele leven een gunstigen invloed. En een volksleger, waar de beschaafde klassen der maatschappij vertegenwoordigd zijn en waarbij het beroep der plaatsvervangers onbekend is, moet uit den aard der zaak op de bevolking nog oneindig gunstiger werken.

Niet minder gewichtig voor den staathuishoudkundige is het leger met het oog op de uitgaven, die zijn onderhoud van den Staat vordert, en op den arbeid, dien de dienst van de ingezetenen eischt. Over het geheel werken de volkslegers een zekere regelmaat in de jaarlijksche uitgaven voor militaire doelein-

den in de hand, en hebben zij de strekking om het verschil tusschen eene oorlogsbegrooting in tijd van vrede en in tijd van oorlog te verkleinen. Hierdoor wordt wel is waar een zuinig beheer bevorderd en eene ordelijke financiële huishouding vergemakkelijkt, maar tevens het gevaar voor overdreven uitzetting der uitgaven voor de defensie en zelfs tot zekere hoogte dat voor lichtvaardige oorlogen vergroot. Daartegenover zal de oekonomist niet nalaten mede te werken, om de militaire budgetten binnen zekere grenzen besloten te houden en het voeren van oorlogen tegen te gaan, door de ontzaglijke vermindering van productie en welvaart in het licht te stellen, die uit het een en ander voortvloeit. Een nauwkeurig onderzoek naar de voorwaarden, onder welke de uitgaven voor militaire doeleinden als productief kunnen worden aangemerkt, ligt ook op zijnen weg. Improductief worden die uitgaven, zoodra de levende strijdkrachten of het materiëel de grens van het strikt noodige voor de verdediging des lands overschrijden; of wanneer uit de aanwezige strijdkrachten niet het grootst mogelijke nut wordt getrokken, wanneer bijvoorbeeld ten gevolge van gebrekkige organisatie een grooter aantal personen dan vereischt wordt aan de werken des vredes wordt onttrokken; of wel, wanneer het leger tot andere doeleinden gebezigd wordt dan de landsverdediging, bijvoorbeeld tot paradevertoon of tot verovering van vreemde landstreken. Over het geheel zijn de oorlogsuitgaven alleen dan productief te noemen, wanneer zij strekken tot de handhaving of herkrijging van de onafhankelijkheid en zelfstandigheid eener natie. Zoo mogen bijvoorbeeld de kosten van den tachtigjarigen oorlog voor de Republiek der Nederlanden niet improductief genoemd worden. Nog verdient het opmerking, dat oorlogen somtijds voor de volkshuishouding minder schadelijk zijn dan langdurige krijgstoerusting. Ook hiervan levert de Nederlandsche geschiedenis in het volhardingsstelsel van Koning Willem I tegenover België een voorbeeld, dat nog betrekkelijk versch in het geheugen ligt. Dat eindelijk een korte en hevige oorlog de volkswelvaart minder benadeelt dan een langdurige en slepende, wordt door de geschiedenis op ondubbelzinnige wijze aangetoond.

De voorafgaande beschouwingen kunnen in weinige woorden worden samengevat. Gelijk reeds werd opgemerkt, loopt de geschiedenis der stelsels van legervorming evenwijdig met die der maatschappij, waarin zij werden toegepast. De geworven legers hebben zich gevormd gelijktijdig met het absolutisme, de conscriptie-legers dagteekenen van de opkomst der bourgeoisie, de volkslegers zijn bij uitnemendheid de gewapende macht der democratie. Hier ontwikkelt zich de democratie uit het volksleger, ginds is de gang der ontwikkeling juist omgekeerd. Maar overal moeten beide op den duur hand aan hand gaan; en wie in de toekomst der democratie gelooft, moet ook overtuigd zijn van de waarheid van het woord van Montesquieu: „*il faut, que l'armée soit peuple et qu'elle ait le même esprit que le peuple.*” In de democratische maatschappij, die in onze dagen alleen in staat is om het geluk en de welvaart der natiën te verzekeren, moet het leger volk en met den volksgeest bezielde zijn. Van zulk een leger mag ten volle gelden, hetgeen het geacht Bestuur dezer Vereeniging een paar jaren geleden in een adres aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal van het krijgswezen schreef, dat het „met onweerstaanbare kracht ingrijpt in het leven der volkeren, dat het de beste elementen eischt van de natie en hare grootste maatschappelijke krachten.” Waar een zoodanig leger bestaat, dat de bloem des volks in zich bevat, het welgelijkend beeld vertoont van de maatschappij die het bestemd is te handhaven, het politiek beginsel belichaamt dat in alle uitingen der natie is doorgedrongen, en in de oeconomische wetenschap een allerbelangrijkste plaats inneemt, daar mag de kennis van de staatkundige en maatschappelijke beteekenis van dit plechtanker der nationale onafhankelijkheid aan geen staatsburger meer ontbreken. Gelijk in het oude Rome het dragen van wapenen een hoog gewaardeerd voorrecht voor den staatsburger was, zoo verheffe ook de democratische maatschappij der negentiende eeuw de verdediging des lands van een drukkenden last voor de lagere klassen tot een eer voor de jongelingschap van het geheele volk; en niet lang zal het duren, of de waarde en de beteekenis van het volksleger zullen in de gehoorzalen der universiteiten met al de welsprekendheid, waarover de mannen van talent, die daar

het licht der wetenschap verbreiden, te beschikken hebben, aan de studeerende jeugd worden ontvouwd. Tot zoolang oefene men geduld, zich troostende met het voortarbeiten aan de verspreiding der goede beginselen van de krijgswetenschap zoolang het dag is. Een leger, waaraan de gegoede klassen der bevolking het recht hebben zich stelselmatig te onttrekken, kan niet op alle waardeering staat maken, die de kostbaarste bezitting eener natie verdient. Maar wie onzer bezit niet een deel van die hemelsche gave, die voor ons stervelingen behouden bleef toen Pandora's onvoorzichtigheid alle denkbare jammeren en kwalen over het menschdom uitstortte; wie hoopt niet in den grond van zijn hart, dat het hem gegeven zal zijn die rooskleurige toekomst te beleven, waarin het vrije Nederland het leger niet meer zal beschouwen als een schatten verslindend werktuig, dat men niet durft ter zijde stellen schoon men zijn nut vrij problematiek acht, maar het zal eeren en hoogschatten als het bolwerk van 's lands zelfstandigheid, als het gewapende Nederlandsche volk?

De VOORZITTER. Namens de vergadering zeg ik den begaafden spreker dank voor zijn meesterlijke schets van leger en maatschappij, inzonderheid voor zijn krachtig pleidooi tegen de plaatsvervanging.

Van den schrijver van zoo menig uitstekend betoog had men natuurlijk groote verwachting. Aan die verwachting is evenwel ten volle beantwoord. Ik ben zeker de meening der vergadering uit te drukken, wanneer ik den wensch uitdruk, den heer Vee-gens hier nog meermalen als spreker te zullen zien optreden.

Ik open thans de beraadslagingen naar aanleiding van het gesprokene.

De heer RODIDÉ VAN DER AA. Mijnheer de Voorzitter, toen ik eenige jaren geleden de eer had, voor het eerst aan de discussiën in deze Vereeniging deel te nemen, heb ik mij, even als later, steeds doen kennen als een bepaald voorstander van den algemeenen dienstplicht en als een bestrijder der plaatsvervanging. Als zoodanig heb ik dan ook met veel genoegen gehoord

het welsprekend woord van den heer Veegens in het tweede deel en aan het slot van diens rede, tot verdediging van dit beginsel. Die geachte spreker heeft echter den algemeenen dienstplicht en de afschaffing der plaatsvervanging gebaseerd op een historisch betoog, waarmede ik mij minder goed kan vereenigen. Voor zoover er nu misschien onder de leden zijn, die met mij het met dit historisch betoog niet eens zijn, is het misschien niet ongewenscht, bij deze gelegenheid met een enkel woord aan te toonen, waarom met dat betoog niet kan worden ingestemd; vooral om te voorkomen, dat dit verschil omtrent de door spreker gebezigde argumenten tot verwerping van het door ons allen gewenschte beginsel mocht leiden.

Dat historisch betoog van den geëerden spreker was een kunstmatig weefsel, waardoor zeer zichtbaar een roode draad liep. Schering en inslag zijner rede was toch: haat tegen de leelijke zelfzuchtige bourgeoisie en overdreven voorliefde — ware het woord parlementair, ik zou zeggen apenliefde — voor het edele volk, die schoone democratie.

Och, men moge zooveel uitvaren als men wil tegen die vette, zelfzuchtige bourgeoisie, en met lauweren omkransen den mageren baatzuchtigen werkman, — wanneer men er goed over nadenkt, dan zijn zoowel de burgers en boeren als de handwerkers en daglooners menschen van gelijke bewegingen. Als men de hand op het hart legt, dan zal men moeten toestemmen, dat er bij ons, bij de zoogenaamde regeerende klasse, naast veel goeds ook veel slechts bestaat, maar dat dit evenzeer onder de lagere standen der maatschappij het geval is. Ik geloof dan ook, dat men zeer verkeerd doet, met min of meer de democratie en de bourgeoisie als twee scherpe tegenover elkander staande klassen te beschouwen. Deze tegenstelling nu meen ik in het historisch betoog van den geachten spreker te hebben opgemerkt, vooral in de korte formuleering aan het slot, dat het geworven leger t'huis behoort in den tijd van het absolutisme, het conscriptieleger in het tijdperk der bourgeoisie en het volksleger in dat der democratie.

Maar nu wensch ik toch te vragen, hoe groot voorstander ik bij de tegenwoordige tijdsomstandigheden ben van den alge-

meenen dienstplicht, of een geworven leger en of het stelsel van plaatsvervanging, waarvan de geachte spreker erkend heeft dat er nog wel iets voor te zeggen was, niet nog de voorkeur zou verdienen, indien het slechts mogelijk was, langs dezen weg in onzen tijd de vereischte legersterkte te verkrijgen.

Laat ik dit met een in het oogvallend voorbeeld nader aantoonen. In ons land hebben wij naast het leger van het zwaard, dat in vreedetijd, behalve de bij onze ordelievende natie zoo lichte taak tot bewaring der rust, geene andere roeping heeft dan om bij het onverwachts uitbreken van den oorlog geoefend en strijdvaardig te zijn, een leger met de spade, dat dagelijks waakt en strijdt, om het land te beschutten tegen de woedende elementen; het leger van den waterstaat, waarvan de wetenschappelijke aanvoerders — de ingenieurs — de officieren, en de polderwerkers de soldaten zijn. Dit waterleger nu wordt geworven en voor zoover mij bekend is, heeft niemand ooit tegen dat werven eenig bezwaar ingebracht. Do reden, dat dit bij dit leger nog steeds met goed succes geschieden kan, ligt eenvoudig hierin, dat de getalsterkte daarvan slechts een gering percentage der geheele bevolking uitmaakt, waardoor men hierbij den waren economischen regel volgen kan, dat vrijwillige arbeid steeds boven dwang te verkiezen is. Voorheen waren land- en zeemacht ook zulk een gering percentage der bevolking en konden gereedelijk door werving worden aangevuld. De vraag, of men het leger uit vrijwilligers, conscriptie of dienstplicht zal samenstellen, heeft dus niets met den regeeringsvorm te maken, maar hangt van de getalsterkte af die een leger moet bezitten, om den Staat te verdedigen.

Het eerste conscriptie-leger werd ingevoerd door Napoleon en, zooals de heer Veegens terecht zeide, had deze daardoor over een zooveel grooter leger te beschikken, dat de andere staten van Europa verplicht waren dit voorbeeld te volgen, om tegen dien geweldenaar bestand te zijn.

Om zich aan de overweldigende macht van Napoleon te onttorsten, voerde Pruisen toen den algemeenen dienstplicht in, welk stelsel, in een tijd van langdurige vrede gestaag werd geperfectionneerd.

Eerst in den oorlog van 1870 is de verbazende kracht van dit Pruisische legerstelsel gebleken, zoodat de Franschen verschrikt uitriepen: *ce n'était pas une guerre, c'était une invasion!* Geleerd door dit sterksprekend voorbeeld, hebben de andere staten van Europa ook weder dit stelsel gecopieerd.

Wij ook zijn daartoe verplicht, maar die verplichting vloeit niet voort uit de oorzaken door den heer Veegens aangevoerd. Wij moeten er toe komen door den drang der omstandigheden. Men moge dit nu betreuren of niet, maar er is niets tegen te doen.

Waar een volk zoo groote hervormingen invoert, moeten de andere volgen om niet achter te blijven. Dit is met de leger-vorming evenzeer het geval als met de groote industricele omwentelingen dezer eeuw. Wij, Nederlanders, waren in vorige tijden met onze waterwegen en landwegen ontzettend aan de andere volken vooruit. Sedert kwamen de spoorwegen, en aanvankelijk waren er velen, die meenden, dat wij dat middel van vervoer niet noodig hadden. Een tijd lang heeft men, bevangen door dien waan, de spoorwegen tegengehouden, maar toch hebben wij ook moeten volgen.

De eenige staat van Europa, die misschien aan de invoering van den algemeenen dienstplicht kan ontkomen, is Groot-Brittanje, omdat het door zijne insulaire positie veel minder dan alle andere staten kan aangevallen worden.

Wat nu de geworven legers betreft, in zekeren zin zullen die steeds moeten behouden worden voor de koloniën. Ik kan mij ook niet goed voorstellen, hoe Engeland, Nederland en andere landen, die uitgestrekte overzeesche gewesten beheerschen, hunne legers daar anders zouden kunnen voltallig houden dan door werving, en dit wel omdat nimmer als beginsel zal kunnen worden aangenomen, dat ieder burger tegen zijn zin naar een verafgelegen uitheemsch klimaat zal kunnen worden gezonden, om daar in het leger te dienen.

Ik heb alleen deze enkele punten willen aanvoeren om te doen uitkomen dat, waar ik de door het algemeen applaus zoo krachtig gebleken hulde dezer vergadering aan de groote talenten van den spreker ten volle deel, ik met zijne premissen niet kan instemmen, hoezeer ingenomen met de conclusie, waartoe ook hij is gekomen.

De heer BREDIUS. Mijnheer de Voorzitter, ik ben zoo vrij enkele opmerkingen tegen het gesprokene in het midden te brengen. Ik zal niet spreken over de plaatsvervanging: de heeren kennen mijne denkbeelden hieromtrent. Niet dat ik de plaatsvervanging, zooals die nu bestaat, wil behouden, maar ik wil haar afschaffen door eene betere regeling van militie en schutterij.

Ik laat dit punt nu echter rusten; maar ik wensch op te komen tegen de verdeeling door den geachten spreker gemaakt van de verschillende soorten van leger, naarmate zij bij dezen of genen regeringsvorm thuis behooren.

Volgens den heer Veegens is het aangeworven leger dat van het absolutisme; het conscriptieleger dat der bourgeoisie, en het volksleger dat der democratie.

Ik meen echter, dat deze verdeeling niet geheel is overeenkomstig de geschiedenis.

Als wij toch nagaan hetgeen hij zelf heeft gezegd, dan is het eerste volksleger in Europa reeds ontstaan in het begin dezer eeuw in Pruisen. En nu vraag ik, of Pruisen toen eenigen zweem vertoonde van te zijn een democratisch land, en of wij zelfs nu in dezen tijd kunnen zeggen dat de regeringsmacht in Pruisen overhelt tot de democratie.

Ik erken dat onder een deel des volks het democratisch element bestaat, maar zeer zeker vindt men dit niet bij de regerende klasse in Pruisen, door wie dan toch dat volksleger is in het leven geroepen.

Maar waaraan heeft het volksleger dáár zijn ontstaan te danken? Eenvoudig hieraan, dat Pruisen, zoolang het Pruisen heet, van den eersten koning van Pruisen af aan en reeds vroeger, inderdaad nooit anders geweest is dan een militaire Staat, en dat de Pruisische regeering heeft begrepen hare militaire neigingen niet beter te kunnen bevredigen en handhaven, dan door het bezit van een volksleger. Dit nu heeft de ervaring bewezen.

En waartoe heeft in den laatsten tijd dat volksleger in Pruisen dienst gedaan? In de eerste plaats om geweld te oefenen tegen het kleine Denemarken, dat nog niet is kunnen komen tot zijn recht, dat het toekomt tengevolge van den oorlog. Ten

twede om te bewerken de zoogenaamde Duitsche éénheid. En wat is die éénheid anders dan om voor de Hohenzollerns naast de koningskroon van Pruisen ook de keizerskroon van Duitschland te verwerven. Hiertoe nu moest dat volksleger dienen. En ten derde moest het dienst doen, om den oorlog te voeren tegen Frankrijk, niet alleen of hoofdzakelijk om den Duitschen, den vaderlandschen grond te beschermen, maar om een gedeelte van het Fransche grondgebied te overweldigen en aan Duitschland te annexeren.

Dat leger, dat zoogenaamd uit de democratie zou zijn voortgekomen, was dus niet bestemd tot verdediging van den vaderlandschen grond, maar wel heeft het gestreden en werd het gebezigd tot overweldiging; het werd alleen gebruikt om de eerezucht te streelen van het hoofd van den Staat, en hem en zijn Huis groot te maken. — Het strekte om het militarisme te voeden en te versterken.

En nu wensch ik te vragen of men kan aannemen, dat zulk een volksleger zijn oorsprong vindt in de democratie? Neen, zeer zeker niet!

Bovendien, wanneer het waar is, dat het volksleger is het kind der democratie, dan moet het ook nimmer kunnen dienen tot het voeren van een aanvallenden oorlog; dan moet het uitsluitend bestemd blijven tot verdediging van den vaderlandschen bodem. Welnu, gebeurt dit? Volstrekt niet. Hetzelfde leger, dat dan het leger des volks zou zijn, wordt als gedweë schapen voortgedreven, niet ter verdediging van den vaderlandschen grond, maar om de heersch- en eerezucht van vorsten en regeerders te voeden.

De heer Veegens sprak ook van de conscriptie-legers en zeide dat zulk een leger voor den eersten Napoleon een gemakkelijk middel was om het door nieuwe lichtingen te voeden. Maar ik vraag of dit niet hetzelfde, ja, nog in grooter mate het geval is met het volksleger? Heeft men het in den laatsten oorlog niet gezien, dat in Duitschland zelfs tot een vierden ban werd opgeroepen; en had het wapengeluk Duitschland niet gediend, dan zou men bij dat volksleger hetzelfde en nog erger hebben zien gebeuren dan bij de conscriptielegers van den eersten Napoleon.

Neen, bij volksleger of bij conscriptie-leger, overal waar de Heeren het noodig achten, zijn de soldaten, de menschen niet meer dan *de la chair à canon*.

Ik kan mij dus niet vereenigen met de voorstelling van den heer Veezens, dat het volksleger het uitvloeisel zou zijn van de democratie en met haar zou samengaan. Had de heer Veezens gezegd, dat het volksleger misschien het middel kan zijn om het democratisch element in de maatschappij meer tot ontwikkeling te brengen en den invloed daarvan te bevorderen, dan zou ik daarin wellicht met hem kunnen medegaan. Maar als hij zegt, dat het volksleger uitsluitend past in eene democratie, dan moet ik dit bepaald tegenspreken.

Wat de aangeworven legers betreft, wij zelf hadden vroeger zulke legers. De vorige spreker heeft gewezen op Engeland en den exceptioneele toestand van dat Rijk. Maar ik wil het gevraagd hebben, of onze toestand als koloniale mogendheid in dat opzicht zooveel verschilt van dien van Engeland, en of wij, met het oog op ons kleine grondgebied en op het geringe aantal manschappen waarover wij kunnen beschikken, en vooral met het oog op onze koloniën, niet veel beter en wijzer zouden doen, geheel terug te keeren tot het stelsel van aangeworven legers, niet alleen om hier te lande, maar vooral ook om bij afwisseling in onze koloniën dienst te doen.

En wanneer wij dan naast een goed geoefend leger, als kern onzer strijdmacht, hadden een goed ingerichte schutterij, als middel van algemeene weerbaarheid, dan zou dit zeker ruim zoo goed als een zoogenaamd volksleger kunnen dienen tot verdediging onzer onafhankelijkheid en tot bewaring van den vaderlandschen grond en van onze neutraliteit.

De heer VAN DER BURG. Het is niet mijn voornemen, Mijnheer de Voorzitter, met den geachten spreker in discussie te treden. Ik acht mij daartoe onbevoegd. Ook heb ik het woord niet gevraagd om op nieuw lof te brengen aan diens uitstekende voordracht, — de onafgebroken aandacht toch, waarmede de vergadering den spreker heeft gevolgd en het groot enthousiasme na het

laatst door hem gesprokene, zijn welsprekender taal dan door mij in woorden zou kunnen worden vertolkt.

Ik wensch alleen een voorstel te doen. Het is meermalen gebeurd dat, na de behandeling van een onderwerp van groot actueel belang, in deze vergadering het voorstel werd gedaan en aangenomen om aan de leden der volksvertegenwoordiging een afdruk van het verhandelde te doen toekomen, opdat het gesprokene in ruimer kring bekend zou worden.

Zonder nu in de verte iets te kort te willen doen aan de meestal zeer volledige verslagen, die omtrent onze vergaderingen in de verschillende dagbladen worden opgenomen, en zonder iets op de juistheid er van te willen afdingen of wel een bepaald votum te willen uitbrengen, zoo geloof ik toch aan de vergadering het voorstel in overweging te mogen geven om, wegens het actueel belang van het onderwerp, zoodra het verslag gedrukt zal zijn, daarvan een exemplaar aan elk der leden van de beide kamers te zenden.

Wij staan toch wellicht aan den vooravond van den dag, waarop nieuwe voorstellen tot legerorganisatie aan die leden ter beoordeeling zullen worden aangeboden, en dan kan zeker de kennisneming der heden avond gehouden voordracht, die van zooveel studie en van zooveel helder inzicht in de zaken getuigt, een waardeerbare leiddraad zijn voor velen, wien het aan tijd of gelegenheid ontbreekt om zich dit onderwerp meester te maken.

De VOORZITTER. De vergadering heeft het voorstel van den heer Van der Burg gehoord; verlangt iemand hieromtrent het woord?

Zoo niet, dan wensch ik te doen opmerken, dat het gedane voorstel alleen dan kan worden aangenomen, wanneer de geachte spreker van dezen avond daartoe zijne bewilliging wil verleenen.

De heer VEEGENS. Ik onderwerp mij in dit opzicht geheel aan de beslissing der vergadering. Intusschen zou ik nog wel voor enkele oogenblikken het woord wenschen te erlangen, om de vorige geachte sprekers te beantwoorden.

De Voorzitter. Dan geef ik U daartoe het woord.

De heer VEEGENS. Wellicht heb ik door mijne rede meer van de aandacht der vergadering gevergd dan geoorloofd was; ik vrees dit eenigszins zelfs na de welwillende woorden tot mij gericht, en waarvoor ik mijn oprechten dank betuig. Ik wil dan ook verder geen misbruik maken van de aandacht der vergadering en mij tot een enkel woord van repliek bepalen.

De heer Van der Aa meende in mijn betoog een rooden draad te hebben ontdekt: haat tegen de zelfzuchtige bourgeoisie. Ik wil wel erkennen dat er zulk een draad doorliep, mits de spreker in deze woorden twee lettergrepen wijzige, en in plaats van de zelfzuchtige bourgeoisie zegge: de zelfzucht der bourgeoisie.

Voorts meende die spreker in mijne voordracht te hebben gevonden eene verheffing van de arbeidende klasse, in dien zin, dat alleen bij haar alle maatschappelijke en christelijke deugden zouden te vinden zijn. Ik meen dat hij mij hier heeft misverstaan. In mijne geheele rede komt geen enkele zinsnede voor, waarin de arbeidende klasse op een piedestal wordt geplaatst. Slechts voor gelijkheid van recht tusschen deze en de overige klassen heb ik gestreden. Ik geloof ook dat de heer Van der Aa gedwaald heeft in zijne opvatting, alsof ik de democratie zou hebben gesteld tegenover de bourgeoisie. Dit ware eene vergelijking van geheel ongelijksoortige dingen. De bourgeoisie is eene maatschappelijke klasse; de democratie is een regeerstelsel. Ik heb alleen bedoeld op de democratie in den wezenlijken zin van het woord: *ἡγεσις τοῦ δήμου*, de regeering van het volk.

Door de beide sprekers, die het eerst na mij het woord voerden, is ook het een en ander gezegd over hetgeen ik heb aangevoerd nopens de drie soorten van legers, die ik tot een onderwerp van beschouwing heb gekozen.

De heer Van der Aa was het wel eens met mijne conclusie, maar niet zoozeer uit ingenomenheid met het volksleger, als uit besef van zijne noodzakelijkheid. Hij beriep zich tot verdediging der geworven legers op het dijkleger, dat ook slechts uit geworven soldaten — polderwerkers — zou bestaan en toch zijne taak met het beste gevolg zou vervullen. Deze vergelijking is zeker niet van

vernuft ontbloot; maar ik durf gerust aan de vergadering de beantwoording der vraag overlaten, of het aangevoerde niet meer vindingrijk was dan juist, en of het vereischte van elke vergelijking, namelijk dat zij mank gaat, hier niet de overige vereischten geheel overschaduwet.

De geworven manschappen van het dijkleger verrichten den dienst in vreedstijd, namelijk wanneer de elementen in rust zijn. Maar wanneer de krijg met de elementen is uitgebarsten, wanneer stormen of ijsgang de golven hebben opgezweept tot bedreiging der dijken toe, wanneer het oogenblik van gevaar is gekomen, dan stroomt de gansche bevolking naar de dijken en gaat zij, onder aanvoering van bekwame ingenieurs, aan het werk. Niemand heeft er ooit aan gedacht om in zulke omstandigheden het werk aan de polderwerkers alléén over te laten. Geen geworven leger, maar wel degelijk een volksleger is dan op de dijken bezig, de woede der golven te keeren. Alleen is bij het dijkleger niet zooveel voorbereiding tot dezen arbeid noodig, omdat de kamp hier slechts behoeft te worden gestreden met de natuur, en niet met den in de kunst van vernielen vergevorderden en vertijnden mensch.

Aan beide sprekers wil ik overigens toegeven, dat het stelsel van geworven legers noodig kan zijn tot het voeren van oorlogen in koloniën. Maar deze concessie verzwakt mijne stelling niet; want de vestiging der meeste koloniën behoort tot een tijdperk, dat reeds ver achter ons ligt en ook anterior is aan Adam Smith. De vestiging van koloniën is uitgegaan van het mercantiel systeem, dat de welvaart der volken zag in de grootst mogelijke invoeren van edele metalen en uitvoeren van goederen, en daarom vóór alles hechtte aan overzeesche débouchés. Een stelsel, dat ongetwijfeld in onzen tijd geheel verouderd is — evenzeer als dat der geworven legers, dat er bij past.

De heer Van der Aa betuigde voorts zijne sympathie voor het denkbeeld van vrijwillig verrichten arbeid, dat aan de plaatsvervanging ten grondslag ligt. Ik kan hierop thans alleen antwoorden met eene herinnering aan mijn uitvoerig betoog, dat de factor van den vrijen arbeid op het gebied der legervorming door andere factoren geheel verdrongen wordt.

Ik kom thans tot de rede van den heer Bredius, wiens be-
toog zeker wel de meest ingrijpende oppositie bevatte tegen
mijne voordracht. Ik vlei mij niet, door hetgeen ik nog zal zeg-
gen den geachten spreker van de juistheid mijner voorstelling
te zullen kunnen overtuigen. Zijn standpunt verschilt te veel
van het mijne, dan dat zoo spoedig overeenstemming zou kun-
nen worden verkregen.

Maar toch wensch ik hem met een enkel woord te beantwoor-
den. Volgens den heer Bredius zou in Pruisen noch in het be-
gin dezer eeuw noch thans eenige overhelling tot de democratie te
bespeuren zijn, en zou reeds daaruit blijken dat het volksleger
niet van nature een democratisch karakter heeft. Maar ik vraag
of het te ontkennen is, dat de beweging in Pruisen tegen de
Fransche overheersching tusschen 1806 en 1813 een democrati-
schen oorsprong had? Was het Deutsche volksleger van dien
tijd niet met de democratische beginselen bezielde, en vond de
democratische beweging toen niet instemming bij geheel het volk?

En wat den tegenwoordigen tijd betreft, durf ik volhouden,
dat de Deutsche regeering, ondanks haar militair karakter en
al wat men haar verder kan ten laste leggen, zich over het
algemeen in democratische richting beweegt.

Kan de heer Bredius ontkennen, dat de tegenwoordige regee-
ring in Duitschland meer gedaan heeft dan eenige vroegere tot
opheffing van de overblijfselen der feodaliteit, tot het in het
leven roepen van gelijk recht voor allen, tot het brengen van
betere beginselen in de gemeentelijke en provinciale huishouding?

Bovenal, die regeering heeft verwezenlijkt het beginsel van
de Deutsche éénheid, dat steeds was het beginsel der democratie bij
uitmendheid. In den goeden tijd der reactie in onze eeuw was juist
die eenheid het grootste schrikbeeld voor de Deutsche regeeringen.

De tegenwoordige regeering heeft de beweging der Deutsche
éénheid geleid en haar bijna geheel verwezenlijkt.

Die Deutsche éénheid is aangevangen in 1866 en bijna vol-
tooid in 1870. Zij was het ideaal der mannen van den vooruit-
gang, en men miskent ten eenenmale hare beteekenis, wanneer
men zegt dat de oorlogen van 1866 en 1870 slechts veroverings-
oorlogen geweest zijn.

Nog iets. Ik meen, dat de geachte spreker met kracht en overtuiging gekant is tegen het ultramontanisme. Welnu, zal de heer Bredius willen tegenspreken, dat de hoofdstad der liberale beweging in de beschaafde wereld tegenwoordig Berlijn is, terwijl de hoofdstad van de machten der duisternis thans is Rome en wellicht eerlang Parijs zal zijn? Ik hoop dat de geachte spreker, zoomin als ik, een tijd zal beleven, waarin de over de geheele wereld smeulende brandstof tot een kamp op leven en dood tusschen het licht en de duisternis ontvlamt. Maar wanneer wij onverhoopt getuigen mochten zijn van zulk een vreeselijken tweestrijd, dan ben ik overtuigd dat wij gezamenlijk met vertrouwen zullen opzien naar de hoofdstad aan de Spree, als het hoofdkwartier van het leger dat de moderne maatschappij zal verdedigen!

De VOORZITTER. Ik stel thans aan de vergadering voor zich te vereenigen met het straks gedaan voorstel van den heer Van der Burg, n.l., om aan elk der leden van de beide kamers een afdruk te zenden van het verslag dezer vergadering.

Dienovereenkomstig wordt besloten, waarna de vergadering door den Voorzitter wordt gesloten.
